

Gedachtenwisseling

over positie en problemen
van de Gereformeerde Bond
in de Hervormde Kerk

tussen

Dr H. BERKHOF en Ds G. BOER

1956

BOEKENCENTRUM N.V.
's-Gravenhage

INHOUD

<i>Ter inleiding</i>	pag.	5
I. <i>Inleiding over de kerkelijke politiek</i>	7	
Brief van Dr Berkhof	7	
Antwoord van Ds Boer	11	
II. <i>De belijdenis en de moderne mens</i>	23	
Brief van Dr Berkhof	23	
Antwoord van Ds Boer	28	
III. <i>Een meervoud van geloofstypen?</i>	36	
Brief van Dr Berkhof	36	
Antwoord van Ds Boer	40	
IV. <i>Wederzijdse andere bezwaren</i>	48	
Brief van Dr Berkhof	48	
Antwoord van Ds Boer	53	
V. <i>Ontdekkende prediking</i>	60	
Brief van Dr Berkhof	60	
Antwoord van Ds Boer	65	

TER INLEIDING

Van de hier volgende vijf tweetallen brieven die wij gewisseld hebben, zijn de eerste vier indertijd in „Woord en Dienst” verschenen. Ze vonden grote belangstelling. Van verschillende kanten werd aangedrongen op publicatie in een duurzamer vorm. Dat geschiedt nu. Wij hebben er toen een vijfde tweetal brieven aan toegevoegd.

Om deze lectuur juist te beoordelen en vruchtbaar te gebruiken, is het nodig om iets te weten van de aanleiding en de achtergrond. Terwijl in en na de tweede wereldoorlog allerlei groepen en richtingen in de Hervormde Kerk elkaar naderden, bleef de afstand tussen de Gereformeerde Bond en de andere groeperingen even groot als ze voor de oorlog was geweest. Daarbij voelden men zich beiderzijds door de andere groep miskend en in haar kerkelijke pers mistekend. De redactie van „Woord en Dienst” wilde in deze vastgelopen verhoudingen iets doen. Haar ging het er in het bijzonder om, bij de „anderen” de stem van de Gereformeerde Bond hoorbaar te maken. Vandaar de vorm en volgorde in de correspondentie. De eerste ondergetekende maakt zich de toek van de „anderen” en tracht de bezwaren en verwijten onder woorden te brengen, die daar jegens de Gereformeerde Bond leven. De tweede ondergetekende geeft daar antwoord op en brengt tegelijk zijn bezwaren tegen de „nieuwe koers” tot uitdrukking.

Deze opzet heeft ons niet geheel kunnen bevredigen, toen het eenmaal tot uitvoering kwam. De eerste ondergetekende was graag dieper ingegaan op de antwoorden die de tweede hem gaf; en de tweede stelde zijnerzijds vragen waarop hij graag het antwoord van de eerste had vernomen. Dat kon echter niet, wilden we in kort bestek de wederzijdse posities vertolken op de belangrijkste verschildpunten: kerkpolitiek, belijdenis, prediking, bevin-

ding en terzijde ook apostolaat en levensstijl.

Daar kwam bij, dat de correspondentie haar eigen gang ging. Wij konden die niet geheel in de hand houden. Zo bleek ons, dat er na de vier tweetalen brieven nog veel was blijven liggen. Wij hebben toen in het vijfde tweetal de verschillen in prediking nog aangesneden, omdat deze van zo groot praktisch belang zijn.

Meer dan aansnijden is het in deze correspondentie eigenlijk nergens geworden. Maar zelfs daartoe was het in de afgelopen jaren in onze kerk nog niet gekomen. Wij hopen met deze correspondentie materiaal te hebben geleverd voor een opener en dieper gaand gesprek overal waar men onder deze kloof binnen de kerk lijdt. Ten dienste van zulke gesprekken geven wij dit boekje uit. Wij doen dat in de hoop dat de Geest des Heren die in alle Waarheid leidt, dit geringe menselijke hulpmiddel in Zijn grote werk, dat Hij ook in onze kerk wil doen, niet versmaden zal.

Driebergen }
Lantenen } 6 juni 1956

H. BERKHOF

G. BOER

I

INLEIDING OVER DE KERKELIJKE POLITIEK

Zeer geachte Collega Boer

Naar ik verneem, hebt ook u de uitnodiging der redactie aanvaard, om in „Woord en Dienst” een gedachtenwisseling te beginnen over de positie en de problemen van de Gereformeerde Bond in de Hervormde Kerk. Ik hoor dat u dit na aarzeling hebt besloten. Dat is mij net zo gegaan. Verwonderlijk is dat niet. Wij wagen ons samen aan een netelig vraagstuk. Het gevolg is, dat wij veel kans lopen om gestoken te worden — waarschijnlijk van meer dan één kant. Die kans lopen we geen van beiden graag. Maar het kon toch moeilijk anders, dan dat we beiden over dat bezwaar zijn heen gestapt. Beiden hebben we de toestand der Hervormde Kerk voor de oorlog bewust doorleefd en doorleden. Wij hebben er naar gehunkerd, om van de „hotelkerk” af te komen. En al denken we dan verschillend over de toestand en ontwikkeling van na de oorlog, voor ons beiden is het strijdig met het wezen van Christus’ kerk, wanneer wij onbekommerd langs elkaar heen leven en elkaar niet zouden aanspreken op wat wij geloven dat de gemeente des Heren is en moet zijn.

Toch heb ik ook na deze overwegingen nog een sterke aarzeling gevoeld. De taak die mij hier is toebedeeld, ligt me niet erg. Zeker, ik heb in de laatste jaren nogal eens mijn grote belangstelling voor ons onderwerp getoond (en daarmee iets getoond wat al veel langer bij mij leefde). Maar ik deed het dan meestal in die zin, dat ik trachtte de bedoelingen van de Gereformeerde Bond duidelijk te maken aan al die kerkelijke buitenstanders

die m.i. dit verschijnsel al te gemakkelijk kritiseerden en niet zagen tot welke zelfkritiek een dieper ingaan op de Gereformeerde Bond zou kunnen en moeten leiden. Gesprekken van die aard hebben mij altijd vruchtbaarder geleken dan een van buiten af kritiek oefenen op de Gereformeerde Bond, zoals dat onder ons veelal de gewoonte is. Daarmee stijven we de beide groepen toch maar in hun zelfrechtvaardiging. Ik dacht dat het meer zin had, wanneer we ons datgene leerden toeëigenen wat de Bond ons in gehoorzaamheid aan Gods openbaring voorhoudt. Dat zou vanzelf tot gevolg hebben dat wij geestelijk groeiden en dat daardoor een vruchtbaarder bodem voor gesprek zou ontstaan. Alleen langs deze omweg, waarop wij eerst leren wat God ons door de ander te zeggen heeft, komen wij echt verder.

En toch: ik begrijp dat we niet alleen op dit spoor mogen lopen. De vruchten daarvan rijpen nu eenmaal langzaam. Eer het zover is, kan er grote schade zijn aangericht. De verhouding tussen de Gereformeerde Bond en de „anderen” in onze kerk is er de laatste tijd vooral niet beter op geworden. Er is wederzijds veel wrok en bitterheid. Daarover zullen we ook op directe wijze moeten durven handelen. Dat kan de diepere vragen niet oplossen, maar het kan zulk een oplossing wel bevorderen, zoals het huidige geprikkeld langs elkaar heenleven, de groei naar een geestelijke oplossing juist belemmert. Wij willen dus openhartig spreken en zo eerlijk mogelijk de dingen onder woorden brengen, gedachtig aan het apostolisch vermaan: „Spreekt waarheid, ieder met zijn naaste, omdat wij leden zijn van elkander” (Ef. 4 : 25). Ik weet dat dit ook uw begeerte is. Laten we het samen wagen.

Als beginpunt is misschien dat het vruchtbaarst, wat ons direct naar de gevoelige punten en tevens naar de

diepere tegenstellingen voert. Ik zoek dat punt in het wederzijdse wantrouwen en de oorzaken daarvan. De G.B. heeft het gevoel: wij tellen niet mee; wij worden zo veel mogelijk van verantwoordelijke posten geweerd; het liefst zag men ons helemaal uit de Hervormde Kerk verdwijnen. Is dat gevoel juist? Er zijn in elk geval feiten genoeg, die het schijnbaar of werkelijk wettigen. Ik zeg er bij: schijnbaar. Want er zijn ook feiten die een andere kant uitwijzen en er zijn ook mislukte pogingen gedaan om de G.B. in bepaalde sectoren van het huidige kerkewerk te betrekken. Maar ik heb er geen behoefte aan daarover te discussiëren. Ik erken: er is reden voor het signaleerde gevoel. Inderdaad wordt de G.B. gewantrouwd. We moeten om deze dingen geen doekjes winden. Toen de voorzitter van de G.B., na aan de voorbereiding der nieuwe kerkorde te hebben meegewerkt, plotseling tezamen met zeer merkwaardige medestrijders, zich tegen deze kerkorde beriep op de burgerlijke rechter, heeft dat feit zeer veel kwaad bloed gezet. De G.B. heeft deze geste niet gesteund, maar zijn voorzitter ook niet openlijk gedesavoueed en betaalt nu de prijs daarvoor. De buitenstaander krijgt de indruk, dat de G.B. dit optreden minstens vergefelijk vindt. Dit feit, gevoegd bij de algemene campagne tegen de kerkorde in de G.B.-pers, leidt alom tot de conclusie: de G.B. wil (of liever: kan principieel) niet meedoen. Het niet meedoen aan de Paascollecte bevestigt deze overtuiging.

Er is echter meer.

Toen eenzelfde Synode Ds de Jong tot conrector van het Seminarie benoemde en Dr S. van der Linde als docent te Utrecht voor de vaderlandse kerkgeschiedenis en de belijdenisgeschriften, is men in G.B.-kringen over het eerste zeer verontwaardigd geweest en heeft men het laatste slechts terloops gememoreerd, hoewel het van hetzelfde gewicht was. Verhalen over gemeenten waar de

G.B. achteruit wordt gezet, worden in de G.B.-pers breed uitgemeten. Over gemeenten waar het tegengestelde geschiedt, wordt gezwegen. Terwijl toch bekend is dat vele Veluwe kerkeraden om des gewetens wil niet aan de begeerten van anders gerichte lidmaten tegemoet komen.

De lijst kan nog langer worden. Maar het gaat mij nu om de conclusie waartoe dit moet leiden bij de anderen, voor zover dezen nog met enige welwillendheid dit alles trachten te interpreteren; dat de G.B. principieel alles in de kerk van de hand moet wijzen, wat niet in zijn eigen geest geschiedt en dus niet tevreeden kan zijn met een rechtmatige plaats in de Hervormde Kerk, maar alleen met een totale herbouw der Hervormde Kerk in de geest die de G.B. voorstaat.

Dat is een standpunt. Ook wie het niet deelt, zal het kunnen respecteren. Maar kan ook van hem verwacht worden, dat hij hen die op dit standpunt staan, verzoekt om met hem samen te werken? Dat zou zijnerzijds het Trojaanse paard binnenhalen betekenen. En dat zou door de G.B. als een miskenning van zijn principieel protest moeten worden opgevat.

En nu is hier het punt, collega Boer, waar u ons grotere helderheid kunt verschaffen. Wij begrijpen nu niet, dat de G.B. zich bekláágt, dat hij geen evenredige plaats inneemt in de leiding der kerk. Wij begrijpen ook niet, dat hij zich in gemeenten waar hij in de minderheid is, op „rechten der minderheden” wil beroepen, die in de uitgesproken confessionele gedachtengang van de G.B. geen plaats hebben. Wij begrijpen evenmin, dat men zich daar over intolerantie bekláágt, als men die zelf meent te moeten oefenen. Kort gezegd: de G.B. gedraagt zich, waar hij heerst, als de uitsluitende gestalte van de wettige kerk, die hoogstens ook nog voor rechts-confessionelen ruimte laat; waar hij niet heerst, wil hij als modaliteit erkend en behandeld worden. Dit lijkt op een politiek

die we nogal eens in de R.K. Kerk waarnemen. Maar er is nog al verschil tussen gereformeerd en rooms. Wij willen dit graag in het raam van het gereformeerde be-lijden begrijpen. Zolang het niet begrepen wordt, is het alleen maar irritant en moet het gevolg wel zijn, dat men geen samenwerking met de G.B. begeert, omdat men niet gelooft dat deze ernstig gemeend kan zijn.

Collega Boer, u weet wel, dat ik dit alles niet uit hatelijkheid zeg. Vele Gereformeerde Bonders zijn mij lief, om hun vroomheid en levensstijl. Maar wij hebben dringend kerkpolitieke helderheid nodig. Wij moeten precies weten, wat we aan elkaar hebben. Wilt u die zaak in uw antwoordbrief behandelen? Reeds bij voorbaat dank ik u hartelijk voor uw bereidheid om openhartig op deze netelige kwestie in te gaan.

Met ambtsbroederlijke groet,

H. BERKHOF

Zeër geachte Dr Berkhof

Om meer dan één reden heb ik, evenals u, met veel schroom de uitnodiging van de redactie van „Woord en Dienst” aanvaard. Het is ook geen kleinigheid om voor een veelkleurig forum te handelen over één van de neteligste zaken van onze kerk. Daar is, behalve het door u genoemde, het karakter van deze briefwisseling debet aan. Het gesprekskarakter gaat in de kerk steeds meer overheersen. Wanneer het gesprek gaat over allerlei bijkomsten, is het zeer nuttig, maar wanneer het gaat over zaken, die onder ons volkomen zekerheid dienen te hebben, is er al heel wat van de heersende theologie in gegeven. Daarbij komt de ingewikkeldheid van het kerkelijk vraagstuk en de diepgaande bezinning, die nodig is, om de nood der kerk op de rechte wijze te peilen.

Maar deze en veel andere bezwaren wegen toch niet op tegen wat ons beiden ter harte gaat, n.l. de vraag: Waar gaan wij met het geheel der kerk heen? Hoe ziet de kerk er over 25 of 50 jaar uit? Gaan wij van de hotelkerk naar de modaliteitenkerk, met uitzuivering van de uitersten? Of gaan wij naar allerlei conflictsituaties, waarvoor de brandstof reeds allerwege opgetast ligt? Want ik ben het van harte met u eens, dat de verhoudingen tussen de anderen en de Geref. Bond behoorlijk verslechterd zijn in de afgelopen tijd. Daarom vragen wij ons met zorg af, of de gedaantewisseling van onze kerk in dit tempo zal doorgaan en het oorspronkelijk karakter steeds minder gereformeerd zal worden. Hoe denken de anderen in de kerk over deze ontwikkeling? Moet de Geref. Bond zich niet alleen in feite, maar ook in principe voegen naar de huidige meerderheid?

Ook onder ons is jaar en dag gehunkerd naar een kerk, die verlost zou zijn van de tirannie van de Reglementenbundel. Ook aan ons zijn de gebeurtenissen rond de oorlog niet ongemerkt voorbijgegaan. Ook wij zijn verblijd geweest over de wolkjes als eens mans hand, die deden hopen, verwachten en bidden. Toch meen ik, dat het verschil tussen u en mij niet alleen gaat over de toestand en de ontwikkeling na de oorlog, maar reeds zijn wortels heeft in de oorlogstijd. Immers de aanvankelijke hoop en verwachting, ten aanzien van de helderheid van het belijden der kerk, werd reeds spoedig verduisterd door de vaagheid en de onzekerheid juist op dit punt. Deze vermoedens werden hoe langer hoe meer bevestigd, toen de Kerkorde definitieve gestalte ontving en de Geref. Bond — enkele uitzonderingen daargelaten — tegen was.

Velen hebben dit tegenstemmen tegen deze Kerkorde niet kunnen begrijpen. Zij hebben soms ter verklaring van dit tegenstemmen bindingen gezocht, waar deze niet

waren (vrees voor eigen naam of voor mensen) en bindingen niet kunnen of niet willen erkennen, waar zij wel terdege waren (gebondenheid in de consciëntie aan de Here Jezus Christus en aan zijn Woord). Ik meen niet teveel te zeggen, wanneer ik erop wijs, dat in de diepste kern hier de wegen uiteengaan: Waarderen wij de gebeurtenissen tussen 1940 en 1950 als een wonder Gods of niet? Daartussen bewegen zich allerlei bemiddelende standpunten van veel of weinig hoop en vrees.

Zonder hier het wit-zwart schema te willen hanteren, meen ik, dat de teleurstelling en de wrok, voorzover die bij de anderen is, tegen de Geref. Bond, voor het grootste deel hieruit te verklaren is. De anderen hebben tot op de dag van vandaag niet kunnen begrijpen, dat wij om des gewetens wil neen hebben gezegd.

Met opzet stel ik de dingen hier heel scherp, niet om de kloof onnodig te vergroten, maar wel om de verschillen zuiver te stellen. Na de aanneming van de Kerkorde zijn de verhoudingen er niet beter op geworden. Wij gevoelen ons op de preekstoel in ons element, maar op de kerkelijke vergaderingen als in een dwangbuis. Naast veel wat onze diepe belangstelling heeft, worden wij tot vermoeiens toe overladen met onderwerpen en voorstellen, die wij schadelijk, soms verderfelijker achten voor de kerk, terwijl de o.i. allerbelangrijkste punten worden genegeerd of opzij geschoven. Dat wij gekrenkt worden door mensen, is het ergste niet. Dat zal omgekeerd ook wel eens voorkomen, helaas! Maar dat de helderheid van het belijden, ja, dat de Waarheid Gods veelszins in de mist blijft, zie dat krenkt ons meermalen tot in het diepst van onze ziel.

U stelt als ideaal, dat wij geestelijk naar elkander toegroeien, door niet alleen naar elkander te luisteren, maar ook datgene van elkander over te nemen, wat uit Gods Openbaring ons wordt voorgehouden. De weg, die

u in deze briefwisseling wilt gaan, bergt de gevaren in zich van de onderdelen, waardoor het geheel ons dreigt te ontgaan. Hierdoor kunnen de verschijnselen belangrijker worden dan hun principiële achtergrond. U neemt uw standpunt midden in de praktijk en wilt op deze wijze allerlei ergernissen spuien, die onder de anderen kwaad bloed zetten. Ook dit is een weg. De geprikkeldheden spelen in het kerkelijk leven helaas een grote rol. Maar willen wij tot een dieper en vruchtbaarder contact komen, dan is het niet alleen zaak de vraag te stellen: Hoe komen wij van deze geprikkeldheden af, maar nog meer: Uit welke principiële achtergrond komen zij voort? Immers zij zijn wel voor een deel te verklaren uit al te menselijke en zondige verhoudingen, maar gaan daarin zeker niet op! Onder de restrictie de praktijk telkens weer te mogen toetsen aan de principia, volg ik u op deze weg.

Bij de gevoelige punten noemt u het wantrouwen van elkander. Inderdaad hebben wij het gevoel op zijn best verdragen te worden. Wij weten ook, dat niet allen er zo over denken, getuige o.a. deze briefwisseling, maar er zijn er, die ons gaarne, als een, aan het lichaam der kerk vreemd deel, zouden willen uitsnijden. Welke redenen daarvan weerhouden zijn ons soms wel, soms ook niet bekend, doen ook niet terzake, omdat wij, hoe pedant dit ook moge klinken, niet in de kerk zijn door de gunst van de bovendrijvende groep, maar van Godswege een plaats in haar hebben gekregen.

Alvorens nu de feiten aan de orde te stellen, die er op zouden kunnen wijzen dat de anderen ons liever kwijt zijn, wijst u op andere feiten, die in een tegengestelde richting wijzen. U noemt als eerste de mislukte pogingen om de Geref. Bond in bepaalde sectoren van het kerkerwerk te betrekken. Als voorbeeld fungeert de Voorzitter

van de Geref. Bond. Wat er in die Commissie, belast met de voorbereiding van de Kerkorde, is besproken, weet ik niet. Naar ik meen, was de leden der Commissie geheimhouding opgelegd. Wel weet ik, dat Prof. Severijn op een vergadering van de Geref. Bond heeft verklaard, dat zijn handtekening onder het Ontwerp Kerkorde wel betekende, dat hij dit Ontwerp de kerk wilde inzenden, maar dat dit niet betekende, dat hij het met deze Kerkorde eens was. Daarover is ook het een en ander geschreven in de inleiding, waarmee de Commissie zich tot de kerk wendde. In de tweede plaats vergete men niet, dat Prof. Severijn niet getekend heeft in zijn kwaliteit van Voorzitter van de Geref. Bond. In de derde plaats is iemand volkomen vrij, om staande in de kerk, zijn best te doen bepaalde amendementen aangenomen te krijgen en bij verwerping van deze amendementen, tegen te zijn. Wat is er op tegen, wanneer iemand in één van de kritiekste stadia van de kerk zich met veel zelfverloochening aan dit werk geeft en bij dit alles zijn geestelijke vrijheid behoudt?

Dat het proces voor de wereldlijke rechter niet had mogen plaatsvinden, zij onmiddellijk toegegeven. Verder kan aan ieder bekend zijn, dat de bakermat van dit proces niet lag in de kringen van de Geref. Bond, maar in de groepen, die liggen tussen de Geref. Bond en de Zwingli-groep. Op het laatste moment zijn er enkele personen van de Geref. Bond bijgehaald. Ook kan bekend zijn, dat Prof. Severijn niet tekende in zijn kwaliteit van Voorzitter van de Geref. Bond. Dat de Geref. Bond zijn Voorzitter niet gedesavoueed heeft, is een zaak, die alleen de leden van de Geref. Bond aangaat. Dat de Geref. Bond hiervoor nu de prijs moet betalen, maakt ons zeer weinig indruk. Wij hebben veel meer de indruk, dat deze zaak door de synodale pers al te gretig is gebruikt als de bekende stok om een hond te slaan. Daar-

mede acht men zich vaak ontslagen van de zeer fundamentele kritiek, die op de Kerkorde van Geref. Bonds-zijde is uitgebracht. Hoezeer uw poging te waarderen is om deze dingen uit de weg te ruimen, het luisteren naar de Geref. Bond staat of valt hiermede niet. Voordat het bekende proces werd gevoerd, maakte ik in de wandelingen van de Synode een gesprek mee tussen twee collega's, de eerste uit M.O. kring, de tweede uit G.B. kring. De M.O. collega maakte de opmerking: Laat je geluid horen in de Synode, er wordt naar je geluisterd! Daarop maakte de G.B. collega de opmerking: Noem mij nu één punt, waarin met effect naar mij is geluisterd? Op deze rake en scherpe vraag bleef de ander het antwoord schuldig. Dat kon ook niet anders, geachte Dr Berkhof, omdat er rondom de voorbereiding en aanneming van de Kerkorde niet wezenlijk naar ons is geluisterd. Dit wreekt zich tot op de dag van vandaag.

Het niet meedoen, het niet kunnen of willen meedoen, waarover u schrijft, komt bij ons voort uit een veel positievere binding aan onze ambtseer voor God en de gemeente, die wij dienen. Het negatieve, het afwijzende overweegt niet, zoals zo vaak wordt gemeend. Hier rijst juist het positieve ver bovenuit. Wij achten de koers, die de kerk op dit ogenblik vaart, zodanig gevaarlijk, dat wij op veel daarom neen zeggen, om het veel sterkere ja tegenover het Woord des Heren in een goede consciëntie te mogen bestendigen.

Hoe is het te verwachten, dat de Geref. Bond van harte aan de Paascollecte geeft, terwijl ons hart barstend vol zit met bezwaren tegen de gehele gang van zaken in de kerk? Laat men daarom niet beginnen bij de Paascollecte! Wanneer wij iemands hart hebben, dan hebben wij ook zijn portemonnee. Laat men eerst eens serieus ingaan op het geheel der bezwaren, dan komen de toekomstige zaken vanzelf wel aan de orde.

Verder noemt u de benoeming van Ds de Jong en van Dr van der Linde. Op de benoeming van de eerste is veel kritiek uitgebracht, schrijft u. Dat is waar. Nog afgezien van de opmerking, dat waarlijk niet alleen van Geref. Bondszijde kritiek is uitgebracht; afgezien van de vraag, of de benoeming van Ds de Jong een pleister bedoelde te zijn op de wonde van de Vrijzinnigen om het derven van een hoogleraarszetel in Leiden; afgezien van de vraag, hoe de stemming ter Synode is verlopen, rijst bij ons deze vraag: Heeft men in de kring van de anderen zo weinig begrip van wat er leeft aan teleurstelling en meer over de opvolging van Prof. Severijn in Utrecht, dat ook u daarover heenglijdt, als ware dit een bijkomstigheid? Wij weten wel, dat dit een benoeming van de Minister geweest is. Maar ieder, die geen vreemdeling in het kerkelijk Jeruzalem is, weet ook, dat deze benoeming door velen is bevorderd en toegejuicht. Ongetwijfeld is daardoor de benoeming van Dr van der Linde in de schaduw geraakt. Wij verblijden ons over deze benoeming van harte, maar vragen tegelijkertijd: Meent de kerk, dat hiermede is recht gedaan aan de meest bilijke verlangens van de kring van de Geref. Bond? Weerspiegelt het corps kerkelijke hoogleraren ook maar enigermate wat er leeft in de kerk? Zie verder naar de rij benoemingen, die de Synode de laatste tijd heeft gepleegd. Kunt u dan begrijpen, dat iemand onder ons zich de opmerking liet ontvallen: Wilt ge tegenwoordig voor een benoeming in aanmerking komen, dan moet ge rechts-vrijzinnig zijn? U wilt de lijst niet al te lang maken. Wij ook niet! Maar het zit ons wel vaak erg hoog, dat de Geref. Bond — enkele uitzonderingen daargelaten — uit alle sleutelposities wordt geweerd onder aanvoering van allerlei argumenten, die ons alleen maar bewijzen, wat wij allang wisten n.l., dat wij geen persoonae gratae zijn.

Tenslotte wijst u op de Veluwe kerkeraden, die geen plaats geven aan anders gerichte lidmaten. Dit zou een of meer brieven vereisen om hierop eens dieper in te gaan. Nu alleen dit. Hier wreekt zich de onzekerheid en de onhelderheid van het belijden der kerk. Welke maatstaf moeten deze kerkeraden aanleggen tot honorering van deze verlangens? Zonder hiermede het beleid van al deze kerkeraden te verdedigen en zonder ook maar een ogenblik de grenzen der kerk met die van de Geref. Bond te laten samenvallen, mag en moet gevraagd worden: Wordt daar het Woord Gods niet gebracht? Openlijk wil ik hier verklaren, dat de verontschuldiging van de anderen voor mij steeds meer een vraagteken wordt, als zou de kerk nog geen leerbeslissingen kunnen nemen. Immers de Synode doet niet anders dan leerbeslissingen nemen, zeker op de Veluwe. Door het plaatsnemen van noodkerkeraden worden leerbeslissingen op grote schaal genomen. Wie geeft aan de Synode het recht om over deze kerkeraden heen in te grijpen in de plaatselijke gemeente? Zijn deze kerkeraden verantwoordelijk voor de prediking, die ter plaatse gebracht wordt, of niet? Hebben zij straks voor de rechterstoel van Christus verantwoording af te leggen of niet?

Nu kan aangevoerd worden, dat ook andere groepen in de kerk van deze regeling gebruik kunnen maken. Dat zal misschien wel eens gebeuren. Maar ik kan u verzekeren, Dr Berkhof, dat deze regeling als een regelrechte aanval op wat de Geref. Bond voorstaat wordt gezien en gewaardeerd. Dit verbetert de situatie niet, maar verslechtert deze met de dag. Deze verslechtering komt nog te feller uit, wanneer wij bedenken, wat er op allerlei plaatsen wordt afgemarteld om aan een prediking, die een voorwerpelijke-onderwerpelijke signatuur heeft, een plaats te geven of te doen behouden. De wijze van behandeling is soms — ondanks de hoogstaande en

dringende adviezen van de Visitatoren — zodanig beneden peil, dat wij hierover maar het beste kunnen zwijgen.

De Veluwe is nog grotendeels voor de Afscheiding en de Doleantie bewaard gebleven. Dat is een zegen, zowel voor de Veluwe als voor de gehele kerk. Friesland en Groningen en andere streken van ons vaderland zijn er voor een deel bloedarm door geworden. In bezorgdheid en voor de Veluwe en voor andere delen van ons land vraag ik mij af: Moeten er nu nog meerdere streken volgen? Dit is geen dreigement, maar een cri de coeur!

Nu de conclusie. U meent, dat de Geref. Bond alles van de hand moet wijzen, wat niet in zijn eigen geest geschiedt. Deze conclusie is onjuist. Want daardoor komen de idealen van de Geref. Bond in een onjuist daglicht te staan. Dit is maar niet onze zaak of ons zaakje, maar de zaak der kerk. Hoeveel struikelingen er in de praktijk ook liggen, het gaat ons niet om onze zaak, maar om de zaak der kerk! Wij wijzen alles af, wat niet in overeenstemming is met het karakter van onze kerk, n.l. de Heilige Schrift en de klassiek gereformeerde belijdenis der kerk. Het gaat de Geref. Bond niet om de verabsoolutering van eigen standpunt, ook niet om de identificatie van Gods werk en ons werk, hoe groot de gevaren ook zijn op dit gebied, maar het gaat ons om de volle ongebroken plaats van het Woord Gods en de handhaving van de belijdenis in haar kerkelijk gezag. Men kan zich hiervan afmaken door te wijzen op gebreken in de predikanten en gemeenten van de Geref. Bond, maar dit is alleen maar een bewijs, dat de tucht van de Heilige Schrift en de belijdenis ook in eigen kring zo nodig is! Wij vragen niet om handhaving alleen voor anderen, maar ook voor onszelf.

U zegt, dat wij niet tevreden zijn met een rechtmatige plaats in de Herv. Kerk, maar een totale herbouw van deze kerk voorstaan. Dit is beslist niet waar. Immers wij

proberen niet anders dan de Herv. Kerk haar oorspronkelijk karakter te hergeven. Het is m.i. een van de meest trieste bezigheden van de anderen, dat zij de Herv. Kerk van gedaante veranderen in strijd met het oorspronkelijk karakter, haar door God gegeven in de Reformatie. Wij willen in historische continuïteit blijven staan met het geheel der Reformatie, maar dan ook de volle geestelijke bagage, zowel van Guido de Bres, van Heidelberg als van Dordt meenemen. Dat is geen restauratie en geen re-pristinatie maar een voortgaan in de volle stroom van het belijden der kerk.

Dit is een door en door kerkelijk standpunt. Dat velen volgens u daarom geen samenwerking met de Geref. Bond begeren, is in strijd met dit hier geschetste kerkelijk standpunt. Dat dit zou betekenen, dat men het bekende paard van Troje zou binnenhalen is niet vleidend, maar moet zelfs omgekeerd worden. Want de anderen behoeven „dit Trojaanse paard” niet binnen te halen, het is er al! Wanneer ik ietwat vrijmoedig mag zijn, zou ik met meer historische rechten mogen zeggen, dat wij met een ander Trojaans paard zitten, n.l. met allen, die in de loop der eeuwen de kerk zijn binnengedrongen en de fundamenten der kerk hebben ondermijnd. Wederrechtelijk, in strijd met haar karakter, wordt er allerlei wind van leer gevonden. Zouden dan zij, die voor dit oorspronkelijk karakter opkomen, het Trojaanse paard zijn? Alleen zij hebben recht in de kerk, die zich houden aan de spreekregel der kerk, n.l. de belijdenis.

Hiermee is niet gezegd, dat de toestand der kerk buiten de schuld van de Geref. Bond omgaat. Dit maakt ons zeer ootmoedig en doet ons de schuld der kerk in de verwevenheid met de geslachten aanvaarden. Daarover wellicht een andere keer.

Tenslotte vraagt u helderheid in de kerkpolitiek. Hier hebt u deze. U brengt de problematiek direct op het vlak meerderheid-minderheid. Dat is een naar vlak. Maar goed, het is waar, dat de minderheden op bepaalde plaatsen vragen, wat de meerderheid in andere plaatsen weigert. Dit heeft niets gemeen met de politiek der Roomse Kerk, omdat het hier een kerkelijke aangelegenheid betreft, wat bij Rome niet het geval is. Dat dit op de anderen een irritante indruk maakt, zolang dit niet begrepen wordt binnen het raam van het gereformeerd belijden, verstaan wij ook. Maar wij verstaan niet, hoe in een kerk met een gereformeerd karakter anders gehandeld kan en mag worden.

Inderdaad, wij willen geen modaliteit zijn in de thans gebruikelijke zin. Dat is niet alleen in strijd met onze confessionele gedachtengang, maar in strijd ook met het wezen van onze kerk. Wanneer dan ook ergens een minderheid met een beroep op de belijdenis om rechten van een minderheid vraagt, dan mag dit op de buitenstaander de indruk maken: O, nu zijn zij plotseling weer modaliteit, maar dan vraagt deze minderheid niet op grond van een bepaalde modaliteit, maar op grond van de belijdenis der kerk. Dan heeft zulk een minderheid het recht der belijdenis achter zich. Dat maakt — dunkt mij — een groot verschil. Ik weet, dat in de praktijk allerlei aberraties mogelijk en werkelijk zijn, dat het kerkelijk leven een beeld van chaotische verwarring laat zien, maar dat doet aan deze principiële probleemstelling niets af. De kerk heeft Art. 10 der Kerkorde te handhaven. En het lijkt mij — nu van de anderen uit gezien — niet moeilijk voor deze confessionele gedachtengang en handelwijze op zijn minst plaats te maken, gezien de historische rechten.

Dat dit alles bij oppervlakkige kennisneming de indruk geeft van intolerantie, is te verstaan. Maar wanneer men

zich de moeite getroost dit vanuit deze achtergronden te verstaan, dan zal de roep ook bij de anderen gehoord worden: Wij hebben voor alle dingen helderheid in de belijdenis nodig. Het ja en neen karakter van onze kerk is waarlijk niet met de invoering van de Kerkorde opgeheven. De tijd van de grootscheepse synthesen zijn meestal de tijden van de grootste ingezonkenheid van het geestelijk leven, hetgeen de kerkgeschiedenis ons leert. Wij menen, dat wij iets te bewaren hebben voor het geheel der kerk. Daartoe staan wij in een betrekkelijk isolement. Deze generatie heeft zich voor deze schat bijna afgegendeld in haar kramp, het koste wat het koste, een grootse synthese te bedrijven. De geschiedenis, ja, ten diepste God zal daarover oordelen. In een kerkelijk uitgerangeerd zijn, in een tijdelijk opgedrongen isolement, kunnen de geestelijke impulsen liggen voor een volgende generatie, die, uitgehold door deze synthese, weer gaat vragen naar de ongekende diepten van het Woord Gods en de belijdenis der kerk. Het is niet de bedoeling, dat wij zolang wachten. Wij willen vandaag met al wat in ons is arbeiden en strijden voor het heil van onze kerk.

Ik heb de dingen zo scherp mogelijk proberen te stellen. Veel vraagt om diepere behandeling. Veel maakt misschien de indruk van al te hard. Wij komen niet verder met om de dingen heen te praten. Gaarne verwacht ik uw volgende brief. Met hart. coll. groeten, uw

G. BOER

II

DE BELIJDENIS EN DE MODERNE MENS

Zeer geachte Collega Boer

Met grote interesse heb ik uw eerste antwoord-brief gelezen. U gaat recht op de zaak af en vindt er geen doekjes om. Uw wederwoord is duidelijk: de Gereformeerde Bond wenst geen modaliteit te zijn, hij weet zich de zaak der kerk te vertegenwoordigen en moet daarom, op gewetensgronden, wel zo ergerlijk optreden als hij in de ogen der buitenstaanders vaak doet. Ik voel en begrijp best, dat u met enige tegenzin op mijn verschillende opmerkingen bent ingegaan, omdat al die punten voor u slechts de symptomen zijn van het grote punt: het belijdenisvraagstuk.

U hunkert er naar, om dat aan te vatten. Het centrum van uw brief vind ik in deze twee citaten: „Wij wijzen alles af wat niet in overeenstemming is met het karakter van onze kerk, nl. de Heilige Schrift en de klassiek gereformeerde belijdenis der kerk”; en: „Alleen zij hebben rechten in de kerk, die zich houden aan de spreekregel der kerk, nl. de belijdenis”. Daar zullen we dus op in moeten gaan. Zo komen we van zelf uit het vlak van de kerkpolitiek op het vlak van de belijdenis.

Het lijkt, dat we daarmee, theologisch gesproken, op bekend terrein komen. Wat is er vooral na de oorlog niet al over het belijdenisvraagstuk geschreven en gesproken! En toch geloof ik, dat we nog weinig gevorderd zijn. Natuurlijk kan ik nu weer een boom gaan opzetten over belijden en belijdenis, over statisch en actueel, over gemeenschap en overeenstemming. U weet dan al, wat ik zeggen ga; en ik weet, wat u gaat antwoorden; en onze lezers weten beide. Maar tegelijk weet ik telkens

weer na zo'n discussie, dat de diepste grond die ons tot de wederzijdse posities beweegt, ongeraakt bleef. Daarom blijven we achter met de bekende verwijten. U zegt, dat bij ons het belijden verwaterd is. Wij zeggen, dat u wilt reprimineren en geen oog hebt voor het belijden dat in het heden nodig is. Dat laatste is er naast, want u wilt alleen daarom terug naar het oude belijden, opdat er van daaruit ruimte kan komen voor uitbouw en nieuwbouw, zo nodig ook voor revisie. Maar het eerste, dat over de „verwatering”, is er ook naast. Willen we echt overtuiging tegenover overtuiging kunnen stellen, dan zullen we moeten beginnen met wat men mij in „Faith and Order” leerde, nl. „to explain ourselves”. Dat wil ik hier proberen, in het vertrouwen dat u het in uw volgende brief ook zult doen.

Om te beginnen moet ik dan zeggen, dat het woord „gemeenschap” (met de belijdenis der vaders, art. 10 der kerkorde) ons waarlijk niet alleen dierbaar is in zijn tegenstelling tot het woord „overeenstemming”. Het is ons allereerst dierbaar om zijn positieve inhoud. Wij weten er dit mee gezegd: wie in gemeenschap leeft met de Heiland, met de Vader van Jezus Christus, met het Woord van apostelen en profeten, die leeft eo ipso ook in gemeenschap met het Credo der Oude Kerk en met de Drie Formulieren der nederlandse gereformeerde reformatie. Wie in die laatste zijn geloof niet terugvindt, die mag zich wel afvragen, of hij leeft in de gemeenschap met Christus en met de Geest die aan de kerk der eeuwen beloofd en geschonken is. Herkent hij de geest die hemzelf drijft, niet in de belijdenissen, dan moet hij wel weten wat hij doet, als hij die toch voor de Heilige Geest durft uitgeven. De belijdenissen zijn de toetssteen voor de vraag of wij staan in het geloof dat aan de heiligen is overgeleverd, dan wel er een eigenwillige

vroomheid op na houden. Ik vertrouw dat u hiervan goede nota zult nemen. In de discussie met „rechts” dreigt deze diepe overtuiging, die wij met u gemeen hebben, wel eens ten gunste van de verschilpunten, door de stofwolken van het gevecht aan het oog te worden onttrokken. Toch zal dat uw bezwaar tegen ons niet opheffen. Wij hebben ook onze vragen en bezwaren, als wij de belijdenis lezen. Daarin ziet u eigenwillige reductie en ongehoorzaamheid. Daarom beschouwt u ons als verwaterd. Als wij ons door dat verwijt zo weinig geraakt gevoelen, dan is dat omdat we in plaats van *minder* dan de belijdenissen te willen, juist *meer* willen. Natuurlijk is er ook wel eens een „minder”: velen van ons zouden willen dat de Dordtse Leerregels minder zeker en „volledig” over de verkiezing hadden gesproken, velen ook (onder wie de Gereformeerde Kerken) dat art. 36 N.G.B. minder had gezegd dan wat er nu staat. Maar ook hier heeft de „olemiëk de dingen scheef getrokken. Zelfs in het min. er gaat het ons om een *meer* aan bijbelse inzichten. En buiten deze kwesties om ligt juist het eigenlijke dat ons voor „overeenstemming” beducht doet zijn, in dat alles wat wij *nog meer* gezegd willen hebben. Dit vraagt toelichting, en daarmee kom ik tot wat m.i. de kern van de zaak is. Wij die in uw oog verwaterd zijn, zijn moderne mensen, die door het geseclariseerde denken van West-Europa zijn gepakt, en vaak ook geschonden. Wij beroemen ons waarachtig niet op deze moderniteit. Vaak kijken we met weemoed en jaloezie naar de eenvoudige belijdenisgetrouwe gemeentelieden. Wij zijn aan en over de rand van het ongelooft geweest. Dat heeft de lectuur van Hegel of Schopenhauer gedaan, van Freud of Nietzsche, van Marsman of Sartre, of misschien alleen maar het klimaat waarin heel het moderne intellectuele leven is gedrenkt en dat door alle kieren ons bestaan binnendringt. Wanneer wij in dit alles „ter aarde ge-

worpen, doch niet verloren" mogen heten, dan danken wij dat aan het Woord van God dat in zijn hoogte en vreemdheid juist zeer nabij ons bleek te zijn in onze aanvechtingen en zich hèt Antwoord betoonde op de vragen die ons bezighielden. Hoe wij dat ontdekten? Dat was genade, dat was het werk van de Heilige Geest. Maar Hij gebruikte mensen om ons naar die ontdekking toe te leiden, mensen die zelf onze aanvechtingen kenden en nog veel dieper hadden doordelen, maar die het geloof hadden behouden of gevonden. Ik noem enkele namen: Pascal, Kierkegaard, Gunning, Chesterton, Sjetow, Barth, Brunner, Niebuhr, Thielicke; bij ons: Noordmans, Kohnstamm, Van der Leeuw, Heering, Kraemer, Miskotte. Anderen noemen weer andere namen. Zij hebben alle slechts secundaire betekenis. Maar zij openden onze ogen voor de Schrift. Wij kregen moed om te prediken. En wij ontdekten, dat wat wij mochten zien, ook andere zoekenden en aangevochtenen in het geloof bevestigde. U ziet: de klassiek gereformeerde belijdenis heeft die functie in ons leven *niet* gehad. Dat kon ook niet. De vraag waarop zij antwoord geeft, is: Hoe krijg ik een genadige God? Onze aanvechtingen gaan om de vraag: Is er een God? Is Hij geen illusie of projectie? Zo neen, waarom blijft alles dan zoals het is? Hoe is Hij dan? Wij hebben ervaren, dat Jezus Christus ook op deze vragen het antwoord en de enige troost is. En toen zijn wij via Hem en de Schrift, ook de belijdenissen gaan liefhebben, in toenemende mate. Wij herkennen daar in grote rijkdom het geloof, dat ook ons geschonken werd. Wat wij uit het Woord vernamen: de verborgenheid van Gods macht en de macht van Zijn verborgenheid, de dienstknechtsgestalte van Christus, zijn ware mens-zijn, de bestemming van ons mens-zijn, de bevrijding uit de machten, de aanvechting om het niet-hebben, het op weg zijn naar de Toekomst, en zoveel meer — dat behoort

alles tot de religie der belijdenis, en daartoe behoort nog meer, waarin we ons ootmoedig en dankbaar laten onderwijzen. Maar: *wij staan ergens anders* dan waar die vaders stonden. Wij kijken uit onze wederzijdse aanvechtingen naar hetzelfde heil, maar wij leven veelszins van accenten in het heil, die de confessies nauwelijks leggen. Wij hebben aan den lijve ondervonden, dat de Schrift rijker is dan de confessies.

Nu zegt u ongetwijfeld, dat u dat beaamt en dat daarover het verschil niet gaat. Maar daar ligt nu juist ons wantrouwen. Als wij een gereformeerde-bonds-preek horen, bemerken wij dat de prediker en de veronderstelde hoorders, ook in anthropologische zin in de reformatietijd leven. U zegt wel, dat als we ons weer juridisch aan de belijdenisgeschriften gaan onderwerpen, al dat andere dat ons beweegt, ook komt en komen mag: de nadruk op de ontmoeting van God en de moderne mens en alles wat dat meebrengt. Maar wij zien deze zorgen beslist niet l n in de Gereformeerde Bond. Wij horen in de preken daar geen andere accenten dan die de reformatie en vooral de nadere reformatie legde. Dat is geen verwijt. U bent geestelijk anders geleid dan wij. Maar dan moeten we dat van elkaar weten. Nu vrezen we, als we zien hameren op een juridisch herstel van het belijdenisgezag dat ons iets *ontnomen* zal worden, iets dat we (letterlijk) om Gods wil niet mogen loslaten. De wereld is doorgegaan na 1618. En Goddank, de Heilige Geest is voortgegaan en heeft naast de oude schatten ook nieuwe te voorschijn gebracht. De verkondiging der Schrift kan niet worden vastgelegd in het éne patroon der belijdenis. Daarmee zouden we aan talloze mensen van heden de verkondiging onthouden, die ze behoeven. Wij kunnen niet terug. Wij kunnen alleen vooruit, naar dat de Geest ons leidt. Niet bij de belijdenissen, maar

bij het Woord hebben wij te beginnen. Dan komen ook de belijdenissen weer in de liefde en achting die ze om des Woords wil verdienen.

Dit is een vreemde brief, weinig theologisch, sterk persoonlijk. Ik geloof dat wij juist hier moeten beginnen. Dan begrijpt u, dat wij veel vrezin te *verliezen* als de »gemeenschap met de vaderen» voor »overeenstemming» wordt ingeruild. Wij menen dat voor wat u beweegt, plaats is in de kerk die wij begeren; maar dat voor wat ons beweegt, geen plaats is in de kerk die u begeert. Intussen heb ik al te lang geschreven. Het gaat mij juist om de vraag: hoe ziet u dat? In gespannen afwachting van uw antwoord, verblijf ik met ambtsbroederlijke groet,

Uw H. BERKHOF

Zeer geachte Dr Berkhof

Uw tweede brief heeft mij meer goed gedaan dan de eerste, omdat ik het gevoel heb, dat wij via allerlei klein goed nu tot de hoofdzaken komen. Ik ben u er dankbaar voor, dat u deze methode gekozen hebt. Er is inderdaad veel geschreven over het belijdenisvraagstuk, dat een ieder, die meeleeft met het geheel der kerk, bekend kan zijn.

Allereerst heb ik goede nota genomen van uw opmerking, dat de belijdenissen toetssteen zijn voor de vraag, of wij staan in het geloof, dat de heiligen is overgeleverd, dan wel er een eigenwillige vroomheid op na houden. Deze zeer positieve opmerking wordt m.i. aanmerkelijk verzwakt door uw betoog over het meer en het minder, dan de belijdenis u geeft. Zonder hier alle argumenten tegen gemeenschap zonder overeenstemming te willen herhalen, moet ik toch met nadruk voorop stellen, dat

gemeenschap inderdaad gekozen is, omdat velen daarin een grotere vrijblijvendheid zien tegenover de inhoud van de belijdenis waarmede men niet zelden overhoop ligt.

Verder wil ik u er op wijzen, dat tijdens de voorbereiding en aanneming van de Kerkorde, zowel ter Synode als in allerlei commissievergaderingen, is gezegd, toen onzertijds de volle inhoud van het belijden aan de orde werd gesteld: Wij zijn samen aan de belijdenis ontzoken, wij moeten ook samen naar de belijdenis teruggroeien. Hebt daarom geduld, want dit kost tijd. Maar nu blijkt het groeiproces zodanig gevorderd te zijn, dat u zegt: Wij willen meer.

Om dat meer duidelijk te maken, gaat u op indringende wijze in op de nood van de moderne mens. U stelt u voor als moderne mensen. Maar vergeet daarbij niet, dat ook wij mensen uit de twintigste eeuw zijn, aan wie de dingen, die u noemt, niet zijn voorbijgegaan. Ook ons is de cultuurcrisis van deze eeuw niet bespaard al is het waar, dat wij veel kritischer staan tegenover de cultuur dan u. Deze opmerking is geen afreagering van een minderwaardigheidsgevoel, maar wel een signaleren van een veel voorkomende overwaardering van het denkend deel der natie, waaruit een individualisme spreekt, dat zich ook in de kerk groot en breed maakt en zich distantieert van de gemeente. Waar blijft zo de gemeente, waarvan wij deel uitmaken? Immers welke problemen sommige gemeenteleden ook worden bespaard, die wij hebben te doorworstelen, dit kan nooit gaan ten koste van de eenheid in het belijden met de gemeente.

U bent door de aanvechtingen van deze tijd heengegaan en geschonden. Dat verstaan sommigen van ons ook zeer goed. Anderen zijn voor deze crisis bewaard gebleven en ik acht dit een voorrecht, omdat dit alleen maar oponthoud is om te geraken tot een veel diepere crisis, die ieder mens nodig heeft. U bent langs de weg

gekomen: Is er wel een God? Daarbij noemt u allerlei mensen, die u de weg gewezen hebben. Dat alles maakt stil en vervult met eerbied. Maar velen van ons zijn door veel verschrikkelijker dingen doorgegaan. Immers de vraag: Is er wel een God, en het antwoord, dat daar op komt, baant de weg tot de vraag: Wie is deze God? Hoe leer ik Hem kennen? Hoe kom ik met Hem in het reine? Waar u eindigt, begint het pas. Immers dieper dan de aangevretenheid van de moderne mens in deze cultuurfase, gaat de ontdekking van de Heilige Geest, wanneer wij gesteld worden in de ontmoeting met de levende God, die ons verbrandt in onze problemen en aanvechttingen, en de grondvraag aan de orde stelt, nl. onze schuld. Hier komen de volle tonen van zonde en genade tot ontplooiing. Wie voor God staat, blijft alleen de schreeuw om genade over. Wij staan daar niet als mensen van de twintigste eeuw, maar als goddelozen en vijanden. Wie van ons in dat gericht betrokken werd, weet, dat hij daar nooit uit was gekomen, wanneer zich niet een ander had gemeld, nl. onze Here Jezus Christus, die zich om ons in dat gericht heeft gesteld. Daarom hebben wij Hem onuitsprekelijk lief. Hij daalde en daalt neer om onze handen, die gebonden zijn door vele banden, te ontbinden. Hij is het antwoord op de meest indringende vraag: Hoe krijg ik een genadige God? Wij hebben Hem niet alleen lief in alles, wat u noemt, maar ook in alles, waarin de Belijdenis der kerk Hem prijst. Immers wij weten, dat Hij nooit onze Verlosser zou kunnen zijn, indien Hij niet was Gods eigen eniggeboren Zoon. Daarom is Zijn dienstknegtsgestalte ons lief, maar ook Zijn godheid, Zijn waarachtig God zijn. Hier ligt de verbondenheid aan de belijdenis van de kerk, ook aan de Geloofsbelijdenis. Weergaloos schoon vertolkt toch deze de inhoud van ons geloof. Hier ligt ook de verbondenheid van de eenvoudigen in het land aan de

belijdenis verklaard. Immers hier wordt hun geloof, dat ook mijn geloof is, verklaard op een wijze, die nimmer verbeterd is. In de vergelijking van het reformatorisch belijden met het huidige belijden merken wij een ontstellende verarming op.

Geloof mij, Dr Berkhof, dat het ons meermalen tot in ons gebeente verdriet, dat wij steeds voor het gezag van de belijder, der kerk moeten opkomen, alsof het ons alleen maa. ging om de formele juridische handhaving van de belijdenis. Neen, het gaat ons ten diepste bij dit opkomen voor het kerkelijke gezag van de belijdenis om de bewaring van de schat, waaruit wij zelf leven. Daarmede verabsoluteren wij onszelf niet. Wij weten maar al te goed, dat aan de beleving van deze schat ook onder ons veel ontbreekt. Dat vervult ons meermalen met zorg en droefheid. Maar hoe gebrekking dan ook, het gaat ons om de bewaring van het geheim der godzaligheid.

U schrijft: Wij staan ergens anders dan de vaderen stonden. Hier neemt u uw uitgangspunt in een bepaalde cultuurfase, maar niet in verhouding van God tegenover de mens. Dit is cultuurfilosofisch juist, maar theologisch onjuist. Ik vrees, dat u de voortgang der eeuwen veel te veel verabsoluteert en op zichzelf stelt buiten de relatie God-mens. De vaderen stonden in het theologische vlak, u staat veel te veel in het anthropologische vlak. Nooit kan de theologie vanuit de anthropologie verstaan worden, maar wel omgekeerd. Nimmer kan dan ook de Waarheid worden verstaan vanuit een bepaald punt in de historie, omdat dit punt dan overbelast wordt. Ook ben ik erg beducht, dat u de cultuurcrisis, waarin wij verkeren, vervlecht met de crisis, die ontstaat in de ontmoeting met God. De crisis, waarin God ons brengt, is van geheel andere aard dan welke cultuurcrisis ook. Bij de vele veranderingen, waaraan wij allen onderworpen zijn, verandert de ontmoeting met de levende God

niet. Deze situatie is beslissend tot aan de wederkomst van Christus. In deze situatie komen wij inderdaad van verschillende kanten. Dat is ook onder ons zo. Maar in de ontmoeting met God krijgt niemand een aparte behandeling. Daar staat niet de antieke mens, ook niet de reformatorische mens, ook niet de moderne gehavende mens, maar de mens, de zondaar, de goddeloze. Hier ontmoeten elkander eenvoudigen en ontwikkelden, mensen, die door het nihilisme zijn heengegaan, en die ervoor bewaard zijn gebleven, ouderwetse en moderne mensen. In dit gezelschap staan profeten en apostelen, kerkvaders en hervormers, mensen van alle eeuwen. Wie voor de God van de Bijbel staat, schreeuwt om genade en ontvangt ook de genade. Hier gaat het niet over bepaalde accenten, nog minder om de hiërarchie van de accenten, maar om de kennis Gods in Jezus Christus door de Heilige Geest. Hier heeft Augustinus geworsteld, hier is Luther tot zijn gebeente uitgekled, hier is Calvijn door de Vader tot Christus getrokken, hier heeft Kohlbrugge gestreden en gejuicht over het Lam Gods, dat hem genoeg was voor de tijd en de eeuwigheid. En met hen willen ook wij belijdenis doen van ons algemeen en ongetwijfeld christelijk geloof. Waar de vaders het Woord Gods hebben gehoord, willen ook wij in deze tijd staan, met hetzelfde geloof.

Wie aan deze plaats voorbij is, wie aan dit geloof ontgroeid is, is er nog nooit aan toe geweest. Wanneer andere vragen de vraag naar een genadige God verdringen, zijn wij op weg het contact met de levende gemeente te verliezen. Immers de gemeente weet ervan en getuigt ervan. Wie dit niet doet, verwatert en verarmt het Evangelie. Dit is helaas schering en inslag in deze tijd. Wie de huidige cultuurfase en de vragen van de moderne mens teveel eer aandoet, buiten deze centrale vragen om, raakt de wortel van het Evangelie kwijt. De

ware religie is rein, onbesmet van welke filosofie dan ook. De levende geloofskennis van God in het aanzicht van Christus, toegepast door de Heilige Geest aan ons hart, in gebondenheid aan het Woord Gods, is het enig bederfwerend zout in het verval van onze tijd. Immers de religie staat vandaag in de kerk op het spel. De praktijk van de godsvrucht is reeds in vele kringen zoek. Maar nu gaan in ontstellende vaart de beseffen van de religie mede. Wie deze levende geloofskennis mist gaat ongetwijfeld vroeg of laat mee en wordt van de eerste kern van het Evangelie vervreemd.

U wilt meer aan bijbelse inzichten dan de belijdenis vertolkt. Daartegen hebben wij geen enkel bezwaar. Maar noemt u dan eens zeer concreet welke bijbelse inzichten u hebt ontdekt, die door de belijdenis niet zijn gezien en vertolkt. U wilt meer, maar u maakt niet duidelijk, waarin dit meerdere bestaat. Bovendien bent u beducht, dat het kerkelijk gezag van de belijdenis u iets ontnemt, dat u om Gods wil niet mag loslaten. Maar wat raakt u dan kwijt? Dat de ontmoeting met God vandaag niet wezenlijk anders is dan vroeger, poogde ik zo even duidelijk te maken.

Tenslotte wijst u erop, dat de verkondiging der Schrift niet kan worden vastgelegd in het ene patroon der belijdenis. Maar dit is niet juist. Immers de belijdenis geeft geen patroon, maar inhoud aan de verkondiging. De patronen der onderscheidene belijdenisgeschriften zijn al zeer verscheiden. Voor de prediking moeten wij immer verder, maar met dezelfde gegevens. En deze gegevens willen wij niet met de Remonstranten van Dordt telkens disputabel stellen. Wanneer u zegt: Niet bij de belijdenissen, maar bij het Woord hebben wij te beginnen, dan doet u het klassiek gereformeerd standpunt onrecht. Immers het beroep op de opengeslagen Bijbel wordt nooit opzij gedrongen door het kerkelijk gezag van de Belij-

denis. Nog nooit is bij mijn weten met de stukken aangetoond, dat het kerkelijk gezag van de belijdenis een verdringing inhield van de allesbeheersende plaats van de Heilige Schrift. Het z.g. beroep op de open Bijbel ook in deze tijd, doet ons altijd denken aan de Remonstranten van Dordt, die buiten de klassieke weg van het gravamen om steeds de inhoud van de belijdenis disputabel wilden stellen. Ook in uw schrijven wordt op geen enkel punt concreet gemaakt (behoudens een vage aanduiding in de richting van de Dordtse Canones) waarin u minder wilt en waarin u meer wilt. U doet mij en wellicht de gehele kerk er een dienst mede, wanneer u dit in een van de volgende brieven concreet aan de orde stelt. In uw uitingen meen ik te moeten opmaken, dat u de belijdenis meer als een muilkorf der kerk waardeert dan als een spreekregel der kerk. Ook wij willen vooruit, maar met medeneming van de volle geestelijke bagage. Luther heeft eenmaal in een bepaalde strijdpositie gezegd: Liever valle de hemel en verga de aarde, dan dat één kruimel van de Waarheid verloren ga.

Het slot van uw brief is zeer individualistisch. Wij begeren geen andere kerk dan welke ook onze kerk belijdt in art. 27 van de Ned. Gel. Bel.: Wij geloven en belijden een enige katholieke of algemene kerk, dewelke is een heilige vergadering der ware Christgelovigen, al hun zaligheid verwachtende in Jezus Christus, gewassen zijnde door zijn bloed, geheiligd en verzegeld door de Heilige Geest, enz. Het is niet de vraag, of er in de kerk plaats is voor wat u of ons beweegt, maar of wij instemmen met dit belijden van de kerk. Wij wensen ieder, die, vanuit welke situatie dan ook, dit Woord hoort en met dit belijden instemt, te erkennen als broeders en zusters in Christus. Het is ons alles waard, dat niet de een of andere groep het voor het zeggen krijgt, maar dat de kerk in al haar geledingen door de regenererende wer-

king van de Heilige Geest uit haar ingezonkenheid en betovering oprijst, om te horen het oude Woord, dat telkens opnieuw fonkelnieuw blijkt te zijn en het belijden der vaderen niet vervaagt of reduceert, maar van harte beaamt en honoreert.

Gaarne ho ik uw reacties op dit schrijven.

Met hartelijke groeten,

Uw G. BOER

EEN MEERVOUD VAN GELOOFSTYPEN?

Zeer geachte Collega Boer

Nu we onze derde ronde beginnen, mogen we wel zeggen, dat we geheel in het middelpunt van de zaak zitten. Het is uit mijn en vooral uit uw tweede brief wel gebleken, dat onze verschillen zijn te herleiden tot een verschil in geloofsbeleving, vroomheidstype of hoe u het noemen wilt. U zult het vast anders willen noemen. U vindt deze uitdrukkingen zeker te subjectief. Dat herinnert mij aan de teleurstellingen en vragen, ook aan de misverstanden, die uit uw laatste brief spreken. Wilde ik ze stuk voor stuk behandelen, dan zou de grote lijn van onze discussie niet duidelijk zichtbaar blijven. Ik concentreer me dus op wat me de hoofdzaak dunkt, in de hoop dat vandaar uit mijn antwoord op uw verdere bedenkingen zich wel laat raden.

Ik begin met drie zinnen uit uw laatste brief te citeren: „De vaders stonden in het theologische vlak. U staat veel te veel in het anthropologische vlak”. „Bij de vele veranderingen, waaraan wij onderworpen zijn, verandert de ontmoeting met de levende God niet”. „In de ontmoeting met God krijgt niemand een aparte behandeling”. Deze zinnen duiden het kernverschil aan. We zijn hier vanzelf bij de vragen van de bevinding en van de prediking. Tegelijk is het goed, dat we die eens van een andere kant benaderen. Ik geloof zelfs dat onze toegang tot deze vragen wezenlijker en vruchtbaarder is dan de traditionele.

U stelt het zo: Als moderne christenen komen wij geestelijk van verschillende kanten en veelal van andere kanten dan de reformatoren. Men kan b.v. worstelen

met de vraag: is er wel een God? Maar daarná komt pas het eigenlijke, als het gaat om zonde en vergeving en alleen de schreeuw om genade overblijft.

Daartegenover stel ik: Het eigenlijke komt niet ná de moder- vragen en is nièt voor ieder hetzelfde. Daarmee schijn ^u ver van U af te staan. Tegelijk moet ik zeggen: het eigenlijke zal in andere gestalte toch steeds weer hetzelfde zijn wat u centraal stelt. Daarom weet ik me toch dicht bij u te staan, al vrees ik dat u deze overtuiging niet deelt.

Wat ik bedoel kan ik waarschijnlijk het best duidelijk maken aan de hand van Paulus' prediking. Deze is niet uniform. Daar is de prediking die cirkelt rondom de werkelijkheden van zondekennis, wet Gods, gerechtigheid Gods, toorn Gods, rechtvaardiging door het geloof. Deze prediking vinden we vooral in de brieven aan de Romeinen en de Galaten. Deze prediking is door de reformatie weer met kracht opgenomen. In de brieven aan de Efeziërs en de Colossenzen worden andere klanken gehoord, zó anders dat vele geleerden deze brieven aan een ander meenden te moeten toeschrijven. Daar gaat het om de machten die de wereld in hun greep houden, om Christus als scheppingsmiddelaar, als Hoofd van het Lichaam, als bevrijder uit de machten. Meer dan de rechtvaardiging van de goddeloze staat daar de heiliging der ganse gemeente in haar inzicht, haar vormen van samenleven en haar strijd tegen de machten, in het middelpunt. Nu denk ik er niet aan, deze twee typen van verkondiging in absolute zin tegenover elkaar te stellen. De tonen der rechtvaardiging worden ook in het tweede type gehoord. En in de Galatenbrief staat ook 4 : 1-11, dat zozeer bij het tweede type behoort. Maar het grote verschil is onmiskenbaar. Het is m.i. geen verschil van auteur, maar een verschil van situatie. Met het eerste type spreekt Paulus Joden-Christenen of door het Judaïsme beïnvloe-

de heidenchristenen aan, die uit een wettisch verstarde oud-testamentische achtergrond leven. Met die prediking zijn de reformatoren de verwettelijkte kerk te lijf gegaan. Met het tweede type spreekt Paulus tot echte heidenchristenen, die een geheel andere achtergrond hebben, niet in de wet, maar in de gedrevenheid door de machten en wereldgeesten. Zij krijgen (om uw woorden te gebruiken) „wel een aparte behandeling”. Toch is het één Woord Gods. Op beide fronten gaat het om de kennis van ellende, verlossing en dankbaarheid. Maar wat op het éne front heet: schuldig staan tegenover de wet, heet op het andere front: zonder hoop en zonder God in de wereld zijn, wandelen overeenkomstig de macht der lucht. Wat hiér rechtvaardiging en bevrijding van de vloek der wet heet, heet dáár bevrijding van de slavernij der machten. Wat hiér wandelen in vrijheid van de wet heet, heet dáár wandelen in vrijheid van de overlevering der mensen, enz.

Geen aparte behandeling? Dan denk ik aan de zeer uiteenlopende termen en gedachtengangen bij Paulus, Johannes en Jacobus. Dan denk ik aan het diepe verschil tussen oosterse en westerse kerk; hier staan zonde en genade, dáár staan sterfelijkheid en onsterfelijkheid centraal. U meent, dat Augustinus, Luther, Calvijn en Kohlbrugge dezelfde behandeling ondergingen. Maar Augustinus' bekering, cirkelend enerzijds om de waarheidsvraag, anderzijds om de heiligmaking, was geheel anders dan die van Luther die vanuit een wettische heilingsopvatting naar de heilzekerheid vroeg. De theologische accenten zijn bij de gewezen monnik Luther en de gewezen humanist Calvijn zeer verschillend blijven liggen. De gevolgen daarvan zijn nog steeds als scheidsmuren zichtbaar. Kohlbrugge ging opnieuw Luther's weg, nu tegen de achtergrond van een wettisch piëtisme. Bij bijv. Schortinghuis, predikende in een lauwe staatskerk,

ligt de verkondiging wéér geheel anders.

Nu moet ik oppassen, dat ik de bedoeling van onze correspondentie niet vergeet en billijk blijf. Wij, de anderen, gaan vaak zeer weifelend en tastend onze weg. Heel vaak hebben we het gevoel, het woord voor onze generatie niet te kunnen vinden. Vaak bewegen we ons dan maar in de traditionele schema's, maar met een schraler verkondiging dan u en de uwen bieden, omdat wij het gevoel hebben dat het anders zou moeten. U gelooft dat net precies zo en alleen zo moet. Soms benijden we u daarom. En uw kritiek op onze prediking moeten we vaak als juist erkennen. Wij kunnen zo zelden de grote woorden van ellende, verlossing en dankbaarheid met nieuwe volmacht en nieuwe relevantie laten klinken. En toch kunnen wij uw overtuiging niet delen. De Heilige Geest beperkt zijn werk niet tot de bevindelijke groepen van Nederland en Schotland. Maar de prediking van de Gereformeerde Bond komt steeds weer op dezelfde begrippen en zelfs woorden neer. Dezelfde weg in vaak dezelfde termen. Elke tekst wordt op hetzelfde toegespitst. Daardoor wordt de verrassing aan het Woord ontnomen. Begrijpt u mij goed: deze prediking moet er ook zijn. Het moet ons ook zó worden aangezegd. Maar: ook. En u zegt: *alleen*. Ziedaar ons diepste verschil. Opzettelijk spreek ik niet over andere bezwaren, over lijdelijkheid, subjectivisme, enz. Deze bezwaren gelden zeker niet algemeen. Persoonlijk geloof ik dat ze in afnemende mate gelden. In elk geval miskennen wij uw bedoelingen en veler preek-praktijk in uw kringen, als we het zo stellen. Maar wij zien voor ogen, dat de Gereformeerde Bond met haar prediking slechts (een deel van) de mensen met een goed-kerkelijke achtergrond aanspreekt. De anderen begrijpen u niet, omdat ze ergens anders staan.

Daarom zeggen wij „neen” tegen wat we als verabso-

luterling van één geloofsweg beschouwen. Daarom zeggen wij „ja” tegen de Gereformeerde Bond als *modaliteit*. Ook wij weten, dat de kerk grenzen heeft, maar dat daarin een grote verscheidenheid haar plaats heeft, zoals de Schrift en de kerkgeschiedenis ons leren.

Mag ik u voorstellen, dat u in uw antwoord eens nader ingaat op het type der prediking in uw kring? Natuurlijk moogt u ons, de anderen, daarbij aanvallen. Als u maar in de eerste plaats ons laat gevoelen wat u drijft tot dit type van prediking dat u als het enig juiste beschouwt, terwijl het op de buitenstaander zo vaak de indruk maakt van traditionalisme en uniformiteit.

In afwachting van uw antwoord,

Met hartelijke groet,

Uw H. BERKHOF

Zeer geachte Dr Berkhof

Uw derde brief heb ik met veel belangstelling gelezen en herlezen. Als ik u goed begrijp, wilt u mijn indringende vraag uit mijn laatste brief, n.l. wat u meer of minder wilde dan de belijdenis der kerk, herleiden tot een verschil in geloofsbeleving of vroomheidstype, met als illustratie Romeinen- en Galatenbrief enerzijds en Efeze- en Colossenzenbrief anderzijds.

Toch meen ik, dat u op deze wijze de gestelde vraag geen recht doet. Immers de verschillen, die er tussen ons zijn, kunnen niet zomaar tot een verschil in geloofsbeleving of vroomheidstype worden herleid, omdat hier niet alleen de fides, qua (het geloof, waarmee wij geloven), maar ook de fides, quae (het geloof, dat wij geloven), in het geding is. Ongetwijfeld spelen ook deze verschillen hun rol en zijn die er ook. Maar ze komen pas aan de orde, wanneer wij het over de fides, quae eens zijn. Het

ging mij bij de vraag van het meer en minder dan de belijdenis der kerk over datgene wat de kerk gehoord en beleden heeft uit het Woord van God. Dat is bepalend voor de fides, qua. De bijbel benadert de mens vanuit de openbaring. U benadert de bijbel teveel vanuit de situatie, waarin de moderne mens staat. Hier is de prioriteit van de Schrift in het geding, omdat wij het Woord Gods willen bedienen in deze tijd en u vanuit deze tijd tot het Woord Gods poogt te komen, maar daarbij teveel aandacht besteedt aan de situatie van de moderne mens, ten koste van de eenheid in de fides, quae.

Voordat Adam de vraag kan stellen: Wie is God?, heeft God zich aan hem geopenbaard en hem gezegd: wie hij is, waar hij is, ook wie God is en zijn wil. Bijbels gezien is de vraag: Is er wel een God, ontoelaatbaar. Het is de vraag van Ed. D. Dekker, die ook geen antwoord kreeg. De bijbel zegt: Wie tot God komt, moet geloven, dat Hij is en een Beloner is dergenen, die Hem zoeken. Met deze vraag kunnen wij wel bij Thomas van Aquino terecht, niet bij de Schrift en de Reformatoren.

Het eigenlijke, het hart der zaak, is de kennis Gods door Christus Jezus. Het gaat om de kennis van deze God door deze Christus. Zonde en genade staan centraal in de gehele Schrift. Alleen hier krijgt het Kruis zijn centrale betekenis. Wanneer u dan ook één- en andermaal mijn opmerking: In de ontmoeting met God krijgt niemand een aparte behandeling, citeert, moet u dit vanuit deze achtergrond verstaan. U had gesteld, dat de vaders ergens anders stonden dan wij. Zij worstelden met de vraag: Hoe krijg ik een genadige God? Wij staan — volgens u — veel eerder voor de vraag: Is er wel een God? Toen heb ik geantwoord, dat de moderne mens deze God niet op een andere wijze ontmoet dan de generaties voor hem en dus geen aparte behandeling heeft te ver-

wachten. Maar daarmee ontken ik allerminst de verscheidenheid in wegen en situaties, waarlangs God mensen leidt en waarin Hij hen plaatst. Integendeel! Maar het verwonderlijke is juist, dat, uit welke situatie een mens ook komt, en langs welke weg hij ook geleid is, zodra hij voor God komt, alleen de schreeuw om genade overhoudt. Ik weet zeer wel van de verscheiden situaties van Augustinus, Luther, Calvijn en Kohlbrugge. Maar in de diepste kern waren deze mensen één. Hoe lief hadden zij allen de boetpsalmen! Welke verschillen hebben zij in de uitlegging van deze psalmen?

Uw constructie Romeinen-Galatenbrief enerzijds en Efeze-Colossenzenbrief anderzijds om daarmee twee typen van verkondiging te rechtvaardigen, lijkt mij zeer aanvechtbaar. Immers het gaat hier niet om twee parallelle lijnen, maar om de éne verkondiging van het éne Woord Gods tot Joden en heidenen samen. In de Efezebrief is de zaligheid door het bloed van het kruis, begin en einde van de zaligheid. In Colossenzen 1 : 14 staat: In Welke wij de verlossing hebben door zijn bloed, namelijk de vergeving der zonden. Denk ook aan Col. 2 : 11-15 enz. Het gaat in al deze brieven om dezelfde zaken, wat het fundament der zaligheid betreft. Ongetwijfeld is er verschil. Daarover kunnen wij het van harte eens zijn. Maar mijn bezwaar gaat tegen de toepassing, die u van deze verschillen maakt. Wij mogen hier wel spreken van nadere ontvouwing, maar niet van twee typen, die min of meer gelijkberechtigd hun eigen weg gaan. Wanneer de apostel naast de schuld der zonde ook de macht der zonde aan de orde stelt, naast de vergeving der zonden ook de verlossing van alle machten en krachten, betekent dit toch niet, dat wij de schuld der zonde enerzijds en de vergeving en de verlossing der zonden anderzijds mogen uittrekken? Of, wanneer u dit niet de weergave van uw mening vindt, als twee typen in de verkondiging

naast elkander stellen? U spreekt over: Wat op het ene front heet... heet op het andere front... Hier dreigt de eenheid teloor te gaan! Want het geloof in Christus tot rechtvaardiging ontsluit al de schatkamers van de genade, zoals wij deze vinden in de Efeze- en Colossenzenbrief.

Dat Luther met de Romeinen- en de Galatenbrief de verwettelijkte kerk te lijf is gegaan, lag inderdaad aan de situatie. Maar ilvijn heeft in zijn Commentaren evenveel aandacht besteed aan de Efezebrief als aan de Galatenbrief. Calvijn heeft stellig niet, noch in zijn Commentaren, noch in zijn Institutie tekort gedaan aan de Efeze- en Colossenzenbrief. Wanneer wij deze eenheid niet in het oog houden, houden wij wel een verlossing over, maar niet de verlossing door het bloed van Christus. Wanneer wij alleen maar spreken uit de Galaten- en Romeinenbrief, onthouden wij de gemeente grote schatten, die in de Efeze- en Colossenzenbrief te vinden zijn.

Ook het verschil tussen de Oosterse en de Westerse kerk gaat niet op, wanneer dit wordt sterfelijheid-onsterfelijheid enerzijds en zonde-genade anderzijds. Immers Paulus van Tarsen kwam toch ook uit het Oosten?

Maar nu de prediking!

Laat ik mogen beginnen met op te merken, dat u ons nooit groter onrecht kunt aandoen dan wanneer u ons als een bevindelijke groep in het kerkelijk leven een plaats wilt geven. Immers daarmede hebt u ons niet alleen geregistreerd en geclassificeerd, maar ook van onze enige grond afgedrongen, n.l. niet anders te willen zijn dan dienen van het goddelijk Woord. Dat daaraan in de praktijk veel mankeert, zij u onmiddellijk toegegeven. Maar dat doet aan het uitgangspunt niets af. Wij weten zeer wel, dat de Heilige Geest zijn werk niet beperkt tot de bevindelijke groepen van Nederland en Schotland, maar tot zijn Woord en de bediening ervan. Gij gaat met

de uwen — zoals ge zelf zegt — weifelend en aarzelend uw weg en weet vaak niet het woord voor deze generatie te vinden. Maar u behoeft dit woord toch niet te vinden? Heeft God dan zijn Woord niet ook tot deze generatie gezonden? Het moet anders, zegt ge. Moet het dan anders dan de Schrift het zegt en voordoet? Wanneer de vershraling van de verkondiging er is, is er tegelijk de vershraling van de werking van de Heilige Geest. Dat is het meest ontroerende van de prediking van deze tijd. Wanneer de volmacht in het Woord zoek raakt, is ook de volmacht van de Heilige Geest niet meer aanwezig. Omgekeerd drijft de volmacht van de Heilige Geest tot de volmacht van en in het Woord.

U vindt onze prediking traditioneel en uniform. Dit verwijt is reeds zeer oud en hardnekkig. Men heeft Luther in zijn tijd reeds hetzelfde verweten. Het kon ook tegen Paulus gezegd zijn (zie b.v. zijn prediking in de Handelingen der Apostelen). Maar daarmee wil ik mij er niet afmaken. Ik ben met u eens, dat 'er nog veel intenser gewerkt moet worden aan de prediking om de veelkleurige wijsheid Gods in de prediking uit te dragen. Ook onder ons zijn clichédomeines. Dat er onder u waarschijnlijk procentsgewijs nog meer zijn, die hun clichés buiten de bijbel ontleend hebben, is voor ons nog niet eens een schrale troost, die ik daarom hier niet in het geding wil brengen. Wij willen de prediking der Midden-Orthodoxie gaarne naar haar beste preken waarderen. Welnu, dan is ons hoofdbezwaar, *dat zij niet bijbels genoeg zijn*. Vandaag vormt een film, morgen een toneelstuk, dan weer een boek het begeleidente, zo niet het toonaangevende thema. Wij hebben maar voortdurend de indruk, dat u het met het Woord Gods niet aandurft. Ons stoot veelal, dat in de prediking zo weinig de gezaghebbende plaats van het Woord Gods wordt erkend en gehonoreerd. Daardoor klinkt de gezaghebbende stem

van de levende God zo weinig tot de gemeente door. De bazuin geeft geen zeker geluid en daarom wordt het volk door deze prediking ook niet vergaderd. Uw aarzelingen en weingen worden wel terdege door de gemeente onderkeid. Het hart der prediking komt zo zelden bloot. Het maakt op ons de indruk, dat men meer bezorgd is over de mens dan om de eisen en de beloften van God. Deze prediking wordt zo bloedarm, dat naarmate men zich meer gaat afzetten tegen gereformeerde prediking, naar diezelfde mate aan ingang wint, ondanks het verzet en de bestrijding, waaraan wij bloot staan. Het gaat ons niet om z.g. Bondspreddiking. Ook al weten wij zeer wel van nuanceringen en verscheidenheid van „liggingen”, het gaat er ons niet om de grenzen van de gereformeerde prediking langs de grenzen van de Geref. Bond te trekken. Zo gezien willen wij geen Bondspreddiking, maar de absolute heerschappij van de levende Christus door zijn Woord en Geest. Wat mij betreft sterft de Bond, als het Woord van God maar op iedere kansel heerschappij krijgt. Deze heerschappij van het Woord Gods is maar niet een particulier zaakje van de Bond, maar is de zaak van de Kerk. Denk aan Art. 3-8 van de Ned. Gel. Bel.

Als wij dan ook zeggen: Zo moet het en zo alleen, dan is dat niet een verabsolutering van eigen standpunt, hoe groot dit gevaar ook is, maar een terugroepen naar de volle prediking van de Schriften als het onbedriegelijke Woord Gods. Wij verabsoluteren niet een bepaalde geloofsweg, maar een absolute geloofsinhoud. Wij erkennen, dat David een andere geloofsweg heeft gehad dan Paulus, omdat hij van jongsaf geleid werd, maar Ps. 32 kon in de Romeinenbrief staan. De Bond wil dan ook niet een bepaalde geloofsweg prediken, hoezeer wij erkennen, dat het geloof een weg is tot Christus en met Christus, maar Christus als de Weg, de Waarheid en het Leven. Wij willen gaarne al de raad Gods en de gehele

Schrift prediken. Dat wij daarin gaarne luisteren naar wat in Nederland en in Schotland voor ons is gezegd, mag iedereen weten. Wij gunnen dit onderzoek iedere dominee. Het zal tot enorme verrijking en verdieping van de prediking kunnen leiden. Deze z.g. bevindelijken vinden wij waarlijk niet alleen in Nederland en Schotland. Zij zijn overal te vinden, veelal niet in de vertegenwoordiging van de kerken, maar temeer in de gemeenten. En zij staan voluit midden in de kerk, omdat de belijdenis uitdrukking geeft aan hun geloof.

Wij zeggen met u neen, wanneer wij beschuldigd worden van de verabsolutering van een geloofsweg. Maar u kunt onmogelijk tegen de Bond „ja” zeggen als modaliteit. U weet even goed als ik, dat wat gereformeerde prediking als waarheid Gods verkondigt, door anderen in de kerk of verborgen of verdraaid of ontkend wordt. Tegen deze anderen wilt u als modaliteit ook ja zeggen. Maar dat is onmogelijk. U wilt wat sommige anderen in de kerk geloven, onder één noemer brengen met wat wij geloven. U meent, dat de weg van de éénwording loopt over uw modaliteitsvisie. Voorzover deze modaliteiten zich niet buigen voor het gezag van het Woord Gods, scheiden hier onze wegen en aanvaardden wij een ons opgedrongen isolement. Het klinkt misschien wat aanmatigend, maar ik bedoel het in alle ootmoed: De klassiek reformatorische prediking was er, voordat deze relativistische modaliteitsvisie er was, en zal er zijn, nadat deze visie aan haar eigen dualisme is te gronde gegaan. Of deze prediking er ook dan nog in onze Hervormde Kerk zal zijn, zal niet van u en mij afhangen (hoe groot ook de verantwoordelijkheid is, die wij samen door deze correspondentie op ons genomen hebben) maar van de trouw Gods. Hij is immers wakker over zijn Woord. God geve u en mij te belevén, dat het dynamiet uit de Galaten- en Efezebrief, uit de Romeinen- en

Colossenzenbrief, ja van het gehele Woord Gods onze kerk wakker schudde uit deze valse eenheidsdroom, die de ontkerstening alleen maar in de hand zal werken, hetgeen met de stukken is te bewijzen. Kijken wij om ons heen, dan geraakt de kerk, ondanks haar apostolaire dromen en visioenen en dank zij de niet gereformeerde preken, steeds meer haar greep op de massa kwijt. Daarom moet mij tenslotte van het hart, dat de pretentie, dat de anderen voor moderne mensen preken en begrepen worden en wij voor mensen met een goede kerkelijke achtergrond, helaas niet waar is. Voor deze pretentie — ik zeg dit niet met leedvermaak, maar uit de ontstellende praktijk — is geen enkele reden.

Dat de anderen ons niet begrijpen, komt voor een groot deel voort uit onkunde in het Woord Gods, die wij in de prediking niet mogen tolereren in de zin van de aanpassing, maar die wij worstelend in onze catechese hebben op te vangen om hen te brengen onder het volle Woord.

Geachte Dr Berkhof, ik heb deze brief uit mijn hart geschreven. Ik hoop, dat u deze als zodanig moogt ontvangen. Met belangstelling zie ik uit naar uw vierde en wellicht uw laatste brief.

Met een hartelijke groet,

Uw G. BOER

WEDERZIJDSE ANDERE BEZWAREN

Zeer geachte Collega Boer

Inderdaad zal dit, zoals u al veronderstelde, mijn laatste brief zijn, waarna dan het laatste woord aan u zal zijn. Nog eenmaal vat ik de bedoeling van deze correspondentie in het oog: wat de Gereformeerde Bond belijdt en afwijst op zulk een wijze op tafel te krijgen, dat de stukken kunnen worden opgesteld voor een rustiger en grondiger gesprek dan tot nu toe veelal placht plaats te vinden. Dat is zeker voor een goed deel gelukt. Meer durf ik niet te zeggen, omdat ik er zeker van ben, door bepaalde argumenten te gebruiken dan wel te verzwijgen, niet de „doorsnee-middenorthodoxie” (maar bestaat die?) te vertegenwoordigen, zoals ik ook aanneem, dat u op een persoonlijke wijze de zaak van de Gereformeerde Bond vertolkt. Nu ik min of meer moet samenvatten en formuleren waar m.i. de grondvragen liggen, zal ik me moeten concentreren op wat typisch is voor onze kerkelijke situatie en de meer persoonlijke sectoren van ons gesprek ter zijde moeten laten of in dat licht moeten bezien. Wat ik dan te zeggen heb, wil ik in drie punten onderbrengen.

1) Er is een diepgaand mentaliteitsverschil. U stelt het anders en zegt: wij verschillen over de *inbound* van het geloof, omdat de andere groepen in de kerk niet de openbaring, maar de situatie van de moderne mens primair stellen. Zelf zien we dat anders. Wij geloven dat de openbaring zulk een volheid van accenten en perspectieven in zichzelf bezit, dat ze in haar weerspiegeling in het geloof der gemeente, tot modaliteiten *moet* leiden en dat uniformiteit hier *ongehoorzaambheid* betekent. Wij

zien, dat deze overtuiging, als ze zich in vervlakte vorm voordoet, kan leiden tot een aanpassing van de openbaring aan de moderne mens. Wij zijn u dankbaar, als u ons daarop wijst. Maar u moogt daarin ons wezen evenmin zoeken, als wij u met „lijdelijkheid” en „subjectivisme” mogen afdoen, al zult u niet ontkennen dat deze gevaren bij u dreigen.

Dat het u moeilijk valt ons hierin te begrijpen, bewijst ook uw laatste brief. U noemt de vraag „Is God er?” ontoelaatbaar en verwijst voor het zinloze er van naar Douwes Dekker en Thomas van Aquino. Dat is juist, als de vraag *beschouwelijk* is bedoeld, want God heeft haar door Zijn spreken reeds beantwoord. Maar dan geldt dat evenzeer van de vraag „Hoe krijg ik een genadige God?”, waarmee tallozen in uw kring tobben. Ook deze vraag is zondig en zinloos, als ze beschouwelijk wordt gesteld. Want God is met Zijn genade ons al voorgekomen.

Maar beide vragen zijn echt en wettig, als ze uiting zijn van de *aanvechting* van de mens die met Gods Woord te doen krijgt. En dan houd ik vol, dat beide vormen van aanvechting schriftuurlijk zijn en dat een begrenzing van de prediking tot antwoord op slechts één van beide ongeoorloofd is.

Formuleer ik de zaak algemener, dan moet ik het zo zeggen: wij gaan op een verschillende manier met de Schrift om, of liever: wij horen haar op verschillende wijze tot ons spreken. Die tegenstelling is diep. Maar ze is niet hopeloos. In dit geding zal de Schrift zelf, waaruit wij allen zondag aan zondag preken, uitspraak doen. Dat gaat niet ineens. Men kan haar, uniformerend of moderniserend, lang van haar kracht beroven. Maar zij is niet die „wassen neus” die men naar believen draaien kan. Haar gezag is machtiger dan al onze aantastingen er van. Dat geloof verbindt de Gereformeerde Bond met ons anderen. Dat gemeenschappelijk geloof kan en moet

de grondslag zijn, waarop we in de komende jaren met elkaar over de inhoud en de accenten der Schrift hebben te spreken.

2) U schrijft over de midden-orthodoxe prediking. U wilt die naar haar beste voorbeelden beoordelen. Maar juist daarvan geldt: „Vandaag vormt een film, morgen een toneelstuk, dan weer een boek het begeleidende, zo niet het toonaangevende thema”. Ik kan niet geloven, dat deze beschrijving juist is en dan nog wel voor de beste preken karakteristiek is. Mijn eigen ervaring klopt daar mee niet. Wel wordt meestal in de midden-orthodoxe en zeker in de vrijzinnige prediking breder plaats ingeruimd aan psychologische overwegingen die als een min of meer geslaagd „aanknopingspunt” fungeren, maar ze dienen in de regel slechts als voorbereiding voor een exegese van de tekst, die de verdere preek beheerst.

Op het punt der exegese en der tekst-getrouwheid is onze generatie, dunkt me, gevoeliger dan men enige decenniën geleden was. Maar daarom gaat het mij nu niet. U constateert dan („niet met leedvermaak, maar uit de ontstellende praktijk”) dat deze niet-gereformeerde preektrant bevordert, dat de kerk haar greep op de massa verliest. Ook over deze feiten denk ik anders. Ik geloof, dat de door u bedoelde preektrant zoal niet een apostolaire, dan toch een gewichtige bewarende functie heeft gehad, b.v. ten opzichte van de jeugd, ook van die uit uw kring. Maar ook daarom gaat het mij nu niet.

Láát dit alles zo zijn, dan komt dat toch bij onze collegae voort uit een sterke begeerte om de steeds breder wordende rand te bereiken en met dit Evangelie de gesecculariseerde straat op te gaan. Laten ze het helemaal fout doen en laat het middel erger zijn dan de kwaal. Dan zeg ik nog: Deze begeerte zelf is uit God. En dan vraag ik: hoe staat het met die begeerte in uw

kring? Ik generaliseer niet. Ik ken bij u mensen, die ook in het apostolaat voor de anderen niet onder doen. Maar zeer vele Gereformeerde-bonds-kerkeraden maken de indruk, zich om de rand- en buitenkerkelijken in hun gemeente niet te bekommeren en ook van de leiding heeft men het gevoel, dat deze nog weinig heeft nagedacht over de achtergronden van het gewichtigste verschijnsel van onze tijd: de secularisatie. Toegegeven: de anderen zijn er niet *uit*. Maar is de Gereformeerde Bond er al *in*? Veel watervrees voor „de Bond” heeft niets met „vijandschap tegen de Waarheid” van doen, maar komt voort uit de angst, dat deze de kern der gemeente tot geïntroverteerde en geïsoleerde groep wil maken, in plaats van een licht op de kandelaar. Wij moeten veel meer dan tot nu toe voor Gods aangezicht ernst gaan maken met uw verwijten aan ons. Maar sluit u zich dan niet af voor wat tegenover u onze diepste verontrusting is. Laten wij toch trachten, van elkaar te leren en ons door elkaar tot nieuwe gehoorzaamheid aan het woord Gods te laten oproepen. We komen dan elk in voortgaande zelfkritiek dichterbij de Heer en zullen dan tot onze verrassing merken, dat we daardoor (en alléén daardoor) ook dichterbij elkaar zijn gekomen.

3) Tenslotte nog een woordje over de *praktijk*. Natuurlijk zijn we in zekere zin met niets anders bezig geweest. Toch had ik uit wat u in uw laatste brief over de prediking schrijft, de indruk, dat u daar het gevaar loopt om de diepste *bedoelingen* van de Gereformeerde Bond met twijfelachtige *praktijken* van de anderen te vergelijken. Zo'n strijd is bij voorbaat gewonnen. Dat bedoelt u zeker niet. Maar hier ligt een zeer gevoelig punt. Velen die zich midden-orthodox zouden noemen, zullen in hoge mate met uw bedoelingen mee kunnen gaan. Vraagt men hen, waarom ze afkerig zijn van de

Gereformeerde Bond, dan noemen ze heel andere dingen dan wij aan de orde hebben gesteld. Dan gaat het over preeklengthe, preektoon, psalmen en gezangen, tale Kanaans, kerkelijke machtspolitiek, politieke keuze, sociaal klimaat, levensstijl, aard van het jeugdwerk en dgl. Ik heb geen zin in krasse voorbeelden. U kent ze trouwens ook en zult antwoorden: dat zijn uitwassen of secundaire kwesties. Ik ben het met u eens. Maar waarom wordt dat aan de anderen zo weinig duidelijk? Waarom horen wij zelden of nooit de tonen der gezonde zelfkritiek b.v. in uw pers? Ik weet dat die gezonde zelfkritiek er ook bij u is. Maar ik speur overal de angst, dat de buitenstaanders deze tonen zullen horen en er met leedvermaak op zullen reageren. Laat men toch eens van die angst afkomen! Het omgekeerde zou immers gebeuren: op deze wijze zou bij de anderen openheid, vertrouwen en een nieuw luisteren worden gewekt. Want van de kant der anderen liggen de dingen *vaak juist in die zeer praktische, niet-principiële sfeer*. Zij beschouwen als principe's wat voor u geen principe's zijn en onthouden zich daarom de toegang tot datgene waarom het u eigenlijk gaat. Het ingaan op al deze dingen is in een briefwisseling als de onze niet mogelijk. Maar vooral op plaatselijk vlak zal juist het gesprek over de „non-theological factors” openhartig en deemoedig moeten worden gevoerd.

Ziedaar, wat ik als lijnen uit onze discussie wilde trekken naar de gesprekken die in onze kerk dringend nodig zijn. Ik dank u hartelijk voor uw heldere en openhartige brieven en zie uw afsluitend woord met belangstelling tegemoet. Het zal uw bede zijn, gelijk het de mijne is, dat deze gedachtenwisseling daartoe mag dienen, dat wij ons aan de waarheid houdende, in liefde naar Hem toe groeien die het hoofd is. Dan komt het vanzelf goed met de gemeente, zijn lichaam.

Met hartelijke dank en groet, uw

H. BERKHOF

Zeer geachte Dr Berkhof

Dit wordt dan mijn vierde en laatste brief. Inderdaad is het de bedoeling van deze correspondentie, dat de verhouding van de Geref. Bond tegenover de anderen helderder zou worden. In hoeverre dit gelukt is, wil ik niet beoordelen. De conclusies van mijn kant kunnen dan ook niet anders dan voorlopig zijn, omdat voor mijn besef nog teveel zaken in de mist gebleven zijn. Deze nevelachtigheid is allerminst te wijten aan de trant van uw schrijven, want die is helder genoeg. Maar de diepere vragen zijn nog in een stadium gebleven, waarin het gesprek, dat hierop volgen moet, te wazig dreigt te worden. Daarom wil ik in deze laatste brief een poging doen om — uw brief volgend — deze vragen helderder voor ons te krijgen.

Voor mijn gevoel hebt u het Midden-Orthodoxe standpunt op zijn best weergegeven. Met Midden-Orthodox bedoelen wij toch beiden die groep, die zich beweegt tussen de Geref. Gezindheid enerzijds en de Vrijzinnigheid anderzijds en de leiding in onze kerk heeft verkregen. Zoals u op een persoonlijke wijze het standpunt van de Midden-Orthodoxie hebt vertolkt, zo heb ik op dezelfde wijze dat van de Geref. Bond weergegeven. Uiteraard ben ik daarvoor persoonlijk verantwoordelijk.

U ziet dan drieërlei verschilpunten.

1) Allereerst wijst u op een diepgaand mentaliteitsverschil. M.i. ligt het dieper. Want de vraag laat zich niet verdringen: Zijn wij één in de fides, quae? U wijst op de veelheid van de accenten in de openbaring, die tot modaliteiten moet leiden. Uniformiteit zou dan ongehoorzaamheid betekenen. Ik geef u onmiddellijk toe, dat de openbaring een volheid van accenten en perspectieven heeft. Wij kennen ten dele. Maar dit ten dele kennen

verhindert niet, dat de Waarheid als Waarheid gekend wordt. De Waarheid is geen samengesteld geheel, waar van de één dit deel en de ander weer een ander deel zou kennen, maar de Waarheid is integraal, al kennen wij haar ten dele. Uw waarheidsbegrip valt in stukken uiteen, waarin allerlei elkander uitsluitende stukken zich bevinden. Maar dat is in strijd met het woord van Christus: Wie uit Waarheid is, hoort Mijn stem. Dit horen is een uitvloeiSEL van de verkiezing. Om de Waarheid te kennen, moeten wij uit de Waarheid zijn. Daarom ontloopt de kerk de waarheidsvraag nooit. Dat is zichtbaar op de knooppunten van de kerkgeschiedenis. De kettlers hebben de kerk gedwongen op bepaalde punten te zeggen: Dat is de waarheid en dat is de leugen. In de grote conflicten tussen Athanasius en Arius, Augustinus en Pelagius, Reformatie en Rome enz. heeft de kerk er zich nooit toe kunnen beperken om naar de veelheid van de accenten in de openbaring te verwijzen, maar heeft beslissingen moeten nemen, die uniform waren. Al luis terend naar het Woord Gods, kwam het tot een gehoorzamen aan het Woord Gods. Het resultaat van dit gehoorzamen was een uniforme geloofsbelijdenis. Van modaliteiten is pas sprake, wanneer wij ons bewegen binnen het raam van deze — de kerk in de meest hachelijke ogenblikken afgeperste — belijdenis. Nimmer toch kunnen die stromingen tot modaliteiten verklaard worden, die b.v. het gezag van het Woord Gods ondermijnen of de praedestinatie in strijd met de belijdenis leren. Dan verschillen wij niet in modaliteit, maar is de eenheid in het geloof zoek. Dan is het niet meer één Here, één geloof en één Doop, enz.

Ondanks uw uiteenzetting blijf ik erbij, dat de vraag: Is er een God? bijbels ontoelaatbaar is. Immers de Bijbel zelf maakt korte metten met deze vraag. Daarentegen heeft de Bijbel alle aandacht voor de vraag: Hoe vind ik

een genadige God? Deze vraag vindt weerklink in het hart van een ontdekte zondaar. De hele Bijbel is er vol van: Zoek de Here, terwijl Hij te vinden is, en: Laat u met God verzoenen, ondanks het feit, dat God ons met zijn genade al is voorgekomen, omdat deze genade ons deel wordt door de toeëigening van de Heilige Geest. Dat is niet de vraag van de mens in zijn *aanvechting* allereerst, maar van de mens in de *beleving* van de totale verdorvenheid en vijandschap tegen de liefde en de genade Gods in Christus. Maar de vraag: Is God er, ligt bijbels op een geheel ander vlak. Deze kan er zijn als aanvechting, maar dan nog is deze vraag een uiting van het godsbesef. Zelfs de zwaarst beproefden in de Bijbel: Asaf en Job, tobben niet met de vraag: Is er wel een God? maar veeleer met deze vraag: Aangezien God regeert... De vraag: Is God er, is m.i. bijbels illegitiem. Algemener gezien gaan wij volgens u op een verschillende wijze met de Bijbel om. Ja, wij horen haar op verschillende wijze tot ons spreken. Van deze woorden ben ik geschrokken. Immers, dat ligt niet aan de Bijbel, maar aan ons. Want het verschillend horen is in strijd met de leiding van de Heilige Geest, die — weliswaar ten dele — toch in *al* de waarheid leidt. In al de waarheid is nog wat anders dan in een verbrokkelde waarheid. Is deze gemeenschap doorbroken, dan zijn wij de Geest kwijt en straks ook het Woord. Het zou zo erg niet zijn, als dit verschillend horen van de Bijbel het gevolg zou kunnen zijn van het al of niet hebben van een — door de Heilige Geest — geopend oor. Daarmede wordt in onze tijd veel te weinig bloedige ernst gemaakt. Want het rechte horen van het Woord, brengt tot gehoorzaamheid aan het Woord. Dat gebeurt echter zo weinig.

Zeker, de kracht van de Waarheid is groot en zij zal zegevieren, maar de Waarheid zegeviert ook, wanneer wij het rechte horen niet kennen en daarom ook het

rechte gehoorzamen niet beoefenen. Groot is ook de energie van de dwaling, die — naar Paulus woord — voortteet als de kanker. Waar het rechte horen en gehoorzamen versterft, neemt God eerst de bediening van Zijn Geest weg en daarna ook de bediening van Zijn Woord. Dit proces is ook in ons vaderland in volle gang. Klein-Azië staat als een levensgrote dreiging voor ons!

2) Wat ik schreef over de midden-orthodoxe prediking is een vertekend beeld. Daarin hebt U gelijk. Maar mijn hoofdbezwaar was en is: Zij is niet bijbels genoeg. Met erkenning van al het goede in uw kring, b.v. de exegete, moet toch opgemerkt worden, dat deze zo weinig in dienst staat van het met gezag verkondigen van het Woord Gods. De kennis van de Bijbel neemt allerwege schrikbarend af. Dat moet toch een oorzaak hebben.

Maar nu het apostolaat en de secularisatie. Dit verschijnsel verontrust ons buitengewoon. Meen niet, dat wij daaraan onbewogen voorbijgaan. Maar ons verontrust nog veel meer de achtergronden van deze secularisatie. Achter deze secularisatie steekt het oordeel Gods over een kerk, die niet getrouw is aan haar opdracht. Het meest benauwende probleem van deze tijd ligt niet op het sociale vlak, maar op het vlak van de prediking. Daarom zijn wij bedroefd, dat de kwaal gezocht wordt daar, waar wel verschijnsefen zich openbaren, maar niet de haard zich bevindt. Want niet de vraag, of wij de geseculariseerde straat opgaan is beslissend, maar de vraag, of wij gehoorzaam zijn aan de opdracht van Christus: Gaat dan heen... Onze eerste roeping is om de gemeente te bouwen. Deze gemeente behoort te zijn een licht op een kandelaar. Is zij dit niet, dan is zij ongehoorzaam aan het bevel van haar koning. Iedere Geref Bondskerkeraad, die deze taak nalaat, staat schuldig voor de Koning der kerk. Dat kunt u ons nooit genoeg zeggen. Maar wij

verwerpen de huidige apostolaatsopvattingen, waarbij de gemeente verkommert en de buitenkerkelijken niet worden bereikt. Te roemen is mij waarlijk niet oorbaar, zegt Paulus. Nu, dat is het mij allerminst. Maar ik moet hier iets schrijven, wat ik liever niet wil. Waar heeft de kerk nog de grootste greep op het volk? Waar functioneert de volkskerk nog? Ik meen in alle bescheidenheid te mogen zeggen: Daar, waar de prediking naar de Schrift wordt gebracht. De secularisatie wordt door niets anders gestuit dan door de rechte bediening van het Woord.

Wij willen geen geïntroverteerde en geïsoleerde groep in de kerk vormen. Het feit, dat wij geen modaliteit willen zijn, wijst op het tegendeel. Wij willen — hoe moeilijk ook — het zicht behouden op *het geheel van de kerk*. Dat blijkt ook uit de oproep tot geloof en bekering tot een ieder, die het Woord Gods hoort, zoals dit steeds meer in de prediking, die men in de kring van de Geref. Bond brengt, gehoord wordt. Dat blijkt ook uit het hartelijk aanbod der genade — in tegenstelling met andere Gereformeerde denominaties — aan allen, die onder het Woord Gods komen. U mag alles tegen ons zeggen, wat waar is. Maar besluit uit ons isolement, waarin wij gedrongen zijn, niet tot een isolationisme. Roept u ons maar op tot gehoorzaamheid aan het Woord Gods. Wij hopen dan de genade van het horen en gehoorzamen te ontvangen. Maar neem dan van ons aan, wanneer wij u wijzen op de ongehoorzaamheid aan het Woord Gods, b.v. in de zaak van de vrouw in het ambt. Dat hebben wij aangewezen. Wij willen ook niet — al ligt dit op een ander vlak — ongehoorzaam zijn aan de Belijdenis van de kerk. Wil dan ook zogoed zijn naar ons te luisteren, wanneer wij opkomen voor de inhoud van de Belijdenis, b.v. de leer der verkiezing. U hebt een vage aanwijzing gegeven in de richting van de Dordtse Canones. Er zijn bezwaren. Laat men die bezwaren dan

heel concreet zeggen. Een gesprek heeft alleen dan toekomst, wanneer de anderen niet om deze bezwaren heenpraten, maar duidelijk zeggen, waarin zij meer of minder willen dan de belijdenis. U bent er wel op ingegaan, maar ik ben er niet door bevredigd.

3) Eigenlijk ben ik al ongemerkt aan het derde punt toegekomen, n.l. de praktijk. Dit is een gevoelig punt. Wij hebben er allen mee te maken.

Ik geloof niet, dat er velen zijn, die wel met de bedoelingen van de Geref. Bond meegaan, maar door de praktijk worden afgeschrikt. De afkeer zit veeleer in de principia, die de Geref. Bond voorstaat. Er zijn drempels. U noemt deze met name. Maar het niet meegaan zit niet in de drempels, maar meer in het huis, in de inboedel en de maaltijd, die wordt opgediend. Wie smaak heeft in de maaltijd, komt ook over lagere of hogere drempels heen. Immers, het is merkwaardig, dat wij dezelfde bezwaren tegen u hebben als u tegen ons, maar dan in andere richting. Wij hebben bezwaren tegen de korte preken, tegen oneerbiedige toon, tegen de inhoud van de gezangenbundel, het zoekraken van de psalmen, tegen de machtspolitiek, die wij na de oorlog hebben aanschouwd, tegen het socialistisch klimaat, waarin de kerk steeds meer terecht komt, tegen de levensstijl, zoals die in uw kringen steeds meer gehuldigd wordt.

Zelfkritiek? Die ontbreekt gelukkig niet zoals u weet. De angst om niet voor vol te worden aangezien, ontbreekt mij ten enenmale. De tucht van het Woord Gods dient allereerst te gaan over de eigen kring. En dat gebeurt nergens scherper dan in de prediking, waaronder ambtsdragers en niet-ambtsdragers vallen. Wanneer de natuurlijke mens — hij zij gereformeerd of niet — onder deze prediking komt, zet hij alle stekels op, die hij maar heeft en doet dat zolang, totdat het Woord hem te sterk wordt.

Er is geen Evangelie minder naar de smaak van de mens, dan de prediking naar de volheid der Schriften. De zelfkritiek, die u bedoelt is een andere dan die wij be-doelen. Wij willen geen zelfkritiek, die de verschillen relativeert en die datgene wat wij eigenlijk bedoelen, in de hartader treft, omdat wij de *buidige* modaliteitensvisie afwijzen. Ieder, die daaraan meedeed, hebt u al in uw kring gekregen. Wij willen wel zelfkritiek, die ons bepaalt bij onze schromelijke tekortkomingen om de lengte en de breedte en de diepte en de hoogte van de verlossing door Christus te verkondigen.

Gaarne wil ik aan het eind van deze correspondentie een voorstel doen.

Laten dan de door u gewenste gesprekken gaan over:

- 1e. Het gezag van het Woord Gods.
- 2e. De prediking uit en naar de Schrift.
- 3e. Toetsing van de door u en ons wederzijdse gewraakte levensstijl aan de Schrift en aan de levensstijl van de kerk op haar hoogtepunten.
- 4e. Onderzoek van de achtergronden van de huidige secularisatie en bezinning op de inhoud van de boodschap in het apostolaat.
- 5e. Waarin wil men meer en minder dan de belijdenis der kerk.

Ik dank u zeer hartelijk voor deze correspondentie en de zorg, die daaruit sprak voor het geheel van onze kerk. God geve, dat zij een vrucht inhoudt voor onze kerk, die ons lief is.

Met hartelijke groeten,
uw G. BOER

ONTDEKKENDE PREDIKING

Zeer geachte Collega Boer

Nu ik hoor dat onze briefwisseling in brochure-vorm zal verschijnen, grijp ik deze gelegenheid aan om nog een vijfde brief te schrijven. Ik heb daar twee redenen voor. De eerste ligt in de slotwoorden van uw laatste brief. U noemt daar vijf onderwerpen waarover het kerkelijk gesprek, dat we in onze brieven voorbereidden, zal moeten gaan. Tegen die onderwerpen heb ik geen bezwaar. Alleen geloof ik, dat we niet bij het eerste punt moeten beginnen, maar bij het tweede: „De prediking uit en naar de Schrift”. Want of de andere punten een echte scheiding maken, en zo ja in welk opzicht en hoe diep, dat wordt openbaar in het verschil in prediking. Het is de prediking die scheiding maakt tussen u en ons. Om de onbevredigdheid met de prediking worden midden-orthodoxe evangelisaties gesticht of gereformeerde bonds-diensten belegd. Daarom moet het gesprek allereerst over de prediking gaan. En ik zou daarmee ook reeds in onze correspondentie willen beginnen. Daarbij komt mijn tweede reden. De correspondentie heeft haar eigen richting genomen. Wij hadden die niet geheel in de hand. Het hoofdthema werd dat aangaande de wettige en geboden verschillen in de verkondiging van het heil. Ik kwam daarvoor op. U kwam er tegen op. Daardoor zijn bepaalde verschilpunten sterk belicht, maar andere in de schaduw gebleven. De indruk kan nu worden gegeven, dat ik de Gereformeerde Bond als „een” geloofstype aanvaard, mits ingevoegd in een groter geheel van waarheidserkentenis. Maar dan is de zaak toch te eenvoudig gesteld. Dat bleek eigenlijk al wel bij de voort-

gang der discussie. Maar dat moet m.i. nog duidelijker worden. Ik zou het zo kunnen zeggen: juist omdat het geloofstype van de Gereformeerde Bond zichzelf verabsoluteert, stelt het zich bloot aan een verstarring waarbinnen de openbaringswaarheid geweld wordt aangedaan. Subjectivisme en lijdelijkheid kunnen wij u niet zomaar verwijten. Maar een diepgaand verschil in de prediking is er wel. Laten we het gesprek daarover zelf maar openen.

Vraagt men aan een gereformeerde-bonder waarom andersoortige prediking hem teleurstelt, dan zal hij vaak antwoorden, dat die prediking hem niet „ontdekkend” genoeg is. Hij bedoelt dan, dat die prediking de hoorder niet voldoende raakt, te veel boven zijn bestaan blijft zweven. Die kritiek acht ik vaak terecht. Als schrijver van „De crisis der middenorthodoxie” behoeft ik dat niet verder toe te lichten. Liever wijs ik er op, hoevele col-legae met dit probleem worstelen en juist zoeken naar dieper gaande toepassing in hun prediking.

Maar in ons verband gaat het om de vraag: wat stelt de prediking van de Gereformeerde Bond daartegenover? wat is voor u „prediking uit en naar de Schrift”? Ik heb vele gezond-gereformeerde preken uit uw midden gehoord. Dan had ik dikwijls het gevoel, dat ons verschil alleen maar terminologisch is. Maar dan werd mij telkens weer duidelijk, dat de gereformeerde bonder de preken van „zijn” dominé anders hoort dan ik. Hij hoort in die prediking het „ontdekkende”, dat hem teruggedrijft naar zichzelf om hem pas zo naar Christus uit te drijven. Het is de vraag: „hoe staat het met u?”, die al dan niet gesteld, de preek al dan niet goed maakt. Moet die vraag per se altijd in één of andere vorm optreden? De gereformeerde bonder zegt „ja” en gaat daarom als het even kan niet naar een dominé van andere richting.

Want die stelt de beslissende vraag niet of soms, maar in elk geval niet iedere zondag. Maar waarom moet dat dan? Vaak worden wij dan verwezen naar Paulus' woord in 2 Cor. 13 : 5 „Stelt uzelf op de proef, of gij wel in het geloof zijt, onderzoekt uzelf”. Dat is een kern-tekst voor de Gereformeerde Bond. Als het gaat over de prediking uit en naar de Schrift, wil ik graag met u over dit woord nadenken.

Het tekstgedeelte waarin dit woord staat, is bijzonder moeilijk. En de vertaling van de woorden die in vers 5 direct volgen, is zeer omstreden. Toch dunkt het me mogelijk, de samenhang en bedoeling van dit stuk vrij duidelijk voor ons te krijgen. Een grote rol speelt hier het werkwoord *dokimadzoo*, dat „op de proef stellen”, „testen”, „als betrouwbaar bewijzen” betekent. Daarmee hangen samen de woorden *dokimè*, „bewijs” (vers 3), *dokimos*, „betrouwbaar” (vers 7) en *adokimos*, „als onbetrouwbaar bewezen”, „verwerpelijk” (vers 6, tweemaal vers 7). Deze woordgroep komt dus in de verzen 3-7 niet minder dan zes maal voor. De oorzaak ligt in de wijze waarop velen in Corinthen over Paulus denken. Vooraanstaande christenen hebben hem beproefd, getest, en zijn tot de conclusie gekomen, dat hij niet de kenmerken van de echte apostel vertoont. Dat scheidt een verwijdering tussen Paulus en de gemeente, die hem tot een nieuw bezoek noopt, nu van tuchtigende aard (1-4). Dan volgt vers 5, waar zowel de samenhang als de woordenvolgorde in het grieks ons dwingen te lezen: „uzelf moet gij op de proef stellen” enz. Uzèlf, niet mij. Immers woont dezelfde Christus in de apostel en in de gemeente die hij heeft gesticht. Kritiek tegen hem richt zich dus tegen hun eigen geloof (Calvijn, Kanttekenaren). Hoe nu de verzen 5b en 6 precies te vertalen zijn, het is duidelijk dat Paulus de hoop uitspreekt, dat dit zelfonderzoek zal

leiden tot nieuwe erkenning van zijn betrouwbaarheid (6). Anders zouden ze immers zelf hun onbetrouwbaarheid demonstreren (7). En dat laatste is juist het erge. Paulus zoekt niet primair zijn eigen rehabilitatie, maar daarin juist hun betrouwbaarheid, zich daarin bewijzend, dat ze hun actie tegen hem staken („generlei kwaad doen” 7) en zich met hem verzoenen („het goede doen” 7), zodat „het met u geheel in orde komt” (9).

Als dit Schriftgedeelte mij leidraad heeft te zijn voor wat ontdekkende prediking dient te wezen, dan trek ik de volgende conclusies:

1. De oproep tot zelfonderzoek vindt plaats in een zeer bepaalde situatie. Dat geldt overal waar het woord *dokimadzoo* voorkomt. Heel vaak staat het in verband met een toestand van verdrukking en vervolging. Hier gaat het om een concrete zonde van de gemeente. De zelfbeproeving waartoe de prediking bij u zondag aan zondag in vaak eerdere termen oproept, mist meestal dit concrete karakter. Door haar algemeenheid overspant ze dit element in het verkeer van de gelovige met God, drijft ze de mens tot onvruchtbare zelfbespiegeling en is haar werking vaak meer afstompend dan ontdekkend.

2. Het zelfonderzoek waartoe Paulus oproept, is niet van bespiegelende maar van praktische aard. Het gaat hem niet om ontdekkingen, maar om beslissingen. Het antwoord op de vraag: zijt gij zèlf in het geloof? zullen de Corinthiërs moeten leveren door het goede te gaan doen. Ook dat mis ik al te vaak in de prediking van de Gereformeerde Bond. Daar gaat het om de „bevin-ding”. En hoewel dit woord de vertaling is van *dokimè* in Rom. 5 : 4, waar het ook een praktische zin heeft (beproofdheid, betrouwbaarheid), wordt het bij u algemeen gebruikt om een zuiver innerlijk iets aan te duiden. Overal waar Paulus over „kenmerken” spreekt, denkt hij

primair aan ethische kenmerken. U denkt primair aan mystieke kenmerken.

3. Het zelfonderzoek waartoe Paulus oproept, gaat uit van de zekerheid des heils en bedoelt de mens in die zekerheid te bevestigen. Zelfonderzoek geschiedt uit geloof tot geloof. Deze achtergrond in de zekerheid zie ik vaak niet of te zwak fungeren in de prediking bij u. Als gevraagd wordt: „hoe staat het met u?“, dan hoort de gemeente daarin veeleer de ónzekeerheid. Vanuit die onzekerheid trekt ze op innerlijk onderzoek uit, met het logische gevolg, dat daardoor de onzekerheid slechts vergroot wordt. Geen wonder, dat vele Bondspredikanten klagen over het gebrek aan geloofszekeerheid en daarmee gepaard de minieme avondmaalsgang. Men zal moeten blijven klagen, zolang het zelfonderzoek niet op een principieel ander spoor wordt gezet. Wij hebben uit te gaan van de onvoorwaardelijke uitnodiging om het heil te aanvaarden. Het is voor ieder die wil (Opb. 22 : 17). Wij mogen dat niet ondergraven door te vragen, of we „wel echt willen“. Dat valse zelfonderzoek, dat tot niets leidt, wordt ons in de Schrift niet geleerd. Maar als de mens wil en komt, dán zal telkens weer in kritieke situaties hem de vraag moeten worden voorgelegd, of hij wel in dat geloof stáát, er uit lééft, het gélden laat over de volle breedte van zijn werkelijke bestaan. Zulk zelfonderzoek is niet een oproep tot beschouwing, zelfs niet tot „bevinde“, maar tot bekeering.

Ik zeg niet, dat dit laatste bij u ontbreekt. Wél, dat dit èn bij u èn bij ons nog veel te weinig fungeert. En òòk, dat bij u dat valse en dat ware zelfonderzoek in hun hemelsbrede tegenstelling nog veel te weinig worden onderkend, waardoor ook in de ruimste prediking telkens weer een nevel van onzekerheid optrekt. En de ervaring is, dat de gemeente meer op die nevel dan op de zon let!

Geen wonder, als zij dan, bij alle kerksheid, in de mist blijft zitten.

Bij ons te weinig zelfonderzoek. Bij u vaak een verkeerdt zelfonderzoek. Wie helpt ons uit die onvruchtbare tegenstelling? Inderdaad alleen „de prediking uit en naar de Schrift“. Maar als de Schrift ons ook hierin echt leiding gaat geven, zal blijken dat wij allen afgeweken zijn.

Met veel belangstelling zie ik uw gedachten hierover, die onze correspondentie zullen afsluiten, tegemoet.

Wees hartelijk gegroet van uw

H. BERKHOF

Zeër geachte Dr Berkhof

Nu wij ons klaarmaken deze correspondentie af te sluiten en in druk te geven, lijkt mij de overgang van de eerste vier brieven naar de vijfde of laatste met als onderwerp: prediking uit en naar de Schrift, zeer geschikt, ook al had ik gaarne gehad, dat wij ook aandacht hadden besteed aan het eerst door mij genoemde onderwerp: het gezag van de Heilige Schrift. Maar dit kan nu eenmaal niet tegelijk. Het is waar, dat uit de prediking blijkt, of wij ons door de Schrift laten gezeggen of niet.

Uw tweede reden roept bij mij bedenking op. Immers, u gaat door met de opmerking, dat het geloofstype van de Ger. Bond zichzelf verabsoluteert en zich blootstelt aan de verstarring, waarbinnen de openbaringswaarheid geweld wordt aangedaan. Dat is geen kleinigheid! Gaarne had ik dan ook gezien, dat u begonnen was met aan te tonen, waarin wij deze waarheid geweld aandoen. Als ik u goed begrijp, wilt u dat langs de indirecte weg doen van de prediking van het zelfonderzoek, zoals deze in de kring van de Ger. Bond gebruikelijk is.

Wanneer u de bezwaren van de Ger. Bonders tegen

uw prediking doorgeeft, bent u niet volledig. Dat uw prediking niet ontdekkend genoeg is, hangt met veel andere dingen samen. Immers het heil wordt door u binnen de kring van het Verbond zo algemeen gemaakt, dat u in de gemeente geen lagen onderscheidt, geen tweërlei kinderen des Verbonds. De gemeente is — naar het woord van Noordmans — tegelijk schare, die tot het geloof moet worden bewogen. Daarbij komt, dat de verkiezing dermate is verobjectiveerd tot een verkiezing in Christus, dat de Persoon en het werk van de Heilige Geest dermate op de achtergrond is geraakt, dat men in vele gevallen aan de ware ontdekkende prediking niet meer kan toekomen, ook al gevoelt men een onbevredigtheid met deze zaak. Daartoe zal men zich eerst hebben te ontdoen van allerlei achtergronden, die onschriftuurlijk zijn. Uit het verloop van veler prediking kan men opmerken, dat de kritiek (soms terecht, soms ten onrechte) zich inzet op het bestaan van de bekommerden, maar voortgaat met het onderscheid tussen de begenadigden en de onbegenadigden uit te wissen en krijgt men een gemeentevisie, die niet alleen in strijd is met de Schrift, maar ook geen enkele voet heeft in de kerkelijke praktijk.

Wat stelt de Ger. Bond daarvoor in de plaats? U vindt dit min of meer getypeerd in de stereotype vraag: Hoe staat het met u? Of deze vraag immer op deze wijze gesteld wordt, weet ik niet. Ik geloof dat de vraag dient aangevuld te worden met: Hoe staat met met u tegenover Hem? Of nog beter: Wie is Hij voor u? Het is mij meermalen opgevallen, dat, naarmate de Midden-Orthodoxie in de prediking vervaagde, er in de kringen van de Ger. Bond steeds meer de nadruk werd gelegd op het heil in Christus, maar dan op een levende, bevindelijke wijze: Wie is Hij voor u? Wanneer deze vraag niet voor het aangezicht Gods wordt gesteld, wordt de mens inderdaad op zichzelf teruggeworpen.

zelfonderzoek buiten deze levende relatie — van God tegenover de mens — om wordt gepredikt, ga ik gaarne akkoord met uw kritiek. Maar de ware en levende ontdekking drijft de mens niet tot zichzelf terug, maar legt hem voor God neer met de vraag: Wat moet ik doen om zalig te worden? of: Wat wilt Gij, dat ik doen zal? De ramp is echter, dat de mens aan zichzelf zit vastgeklonken en van zichzelf moet worden afgebracht om aan een Ander verbonden te worden. Hier luistert het alles haarfijn. Het bederf van het beste is nog altijd het slechtste. Het gaat erom, dat in de prediking het rechte licht over God en de mens wordt ontstoken. Het gaat er hierom, dat Christus op een rechte en duidelijke wijze aan de zondaar wordt voorgesteld en aangeboden. Hier gaat het om de levende Christus, die handelde en handelt ook nu. Dit geeft gezag aan de prediking door enerzijds de vraag te stellen: Is Hij u als de Christus der Schriften ontdekt? en anderzijds: Deed uw verantwoordelijkheid u reeds bukken voor Hem? Deze prediking dwingt tot zelfonderzoek.

Dit zelfonderzoek staat of valt niet met 2 Cor. 13 : 5. Met uw exegetische van deze pericope ben ik het ten dele eens. Ieder, die over deze pericope preekt en niet opmerkt, dat Paulus met dit zelfonderzoek zeker ook de verhouding tegenover zijn apostolaat bedoelt, doet tekort aan de ontsluiting van de Schrift. Maar daarmee is deze tekst niet uitgeput. Immers, hoe onzeker de vertaling ook moge zijn, Paulus — en dit is voor ons beiden duidelijk — doet voor zijn dienst een beroep op de vruchten van zijn apostolaat bij en in de gelovigen van Corinthe. Hij doet er een beroep op, dat door zijn dienst Jezus Christus in hen woont. Dit is hetzelfde, dat hij op een andere plaats aldus omschrijft: Ik ben met Christus gekruisigd; en ik leef, doch niet meer ik, maar Christus leeft in mij, enz. (Gal. 2 : 20). Elders spreekt hij van

het gestalte aannemen van Christus in het hart van de Galatiërs, van het wonen van Christus door het geloof in onze harten. In Gal. 1 spreekt hij over het geopenbaard worden van Christus in hem.

Dit alles vinden wij niet alleen bij Paulus, maar ook bij Johannes. Meermalen is er in het Evangelie naar Johannes sprake van de Heilige Geest, die hen in alle waarheid zou leiden, die bij hen, ja in hen zou komen. Ja, door de Heilige Geest zullen de Vader en de Zoon komen en woning bij hen maken. Deze inwoning van Christus door de Heilige Geest kent Paulus als een werkelijkheid, die niet alleen hem geldt, maar ook de in en door zijn Evangelie geteelde Corinthiërs. Hij houdt er rekening mee, dat niet alles Israëel is, dat Israël genaamd wordt. Hij rekent met de mogelijkheid, dat niet zij allen dokimè zijn. Vandaar, dat hij niet alleen dokimadzoo gebruikt, maar ook peiradzoo, dat toch bedoelt te zeggen, dat de uitslag van dit beproeven niet van tevoren als gunstig vaststaat. Inderdaad is de geestelijke situatie in Corinthé nog zo, dat hij zesmaal dokimadzoo kan gebruiken tegen eenmaal peiradzoo.

Maar dan komt alsnog de vraag aan de orde, of de geestelijke inhoud van de gemeente van toen, zonder meer is gelijk te stellen met die van onze dagen. Ik meen van niet, temeer omdat elk woord in de Heilige Schrift bevindelijk geladen is.

De conclusie is dus, dat de gemeente van Corinthé erachter kan komen, dat zij op de rechte manier aan het geloven is, indien zij tot de conclusie komen, dat Jezus Christus zowel in de apostel en — als vrucht op zijn arbeid — in hen is. Is dat niet zo, dan zijn zij verwerpelijk. De kern van het zelfonderzoek betreft zich dus op het levend geloof. Om deze werkelijkheid gaat het ook vandaag. Het gaat niet om een algemene religiositeit, ook niet om een geloofstypé, maar om het geloof, om

het christelijk geloof. Hier in 2 Cor. 13 : 5 hebben wij het geloof in zijn dwarsdoorsnede, zoals wij dat overal in de Schrift aantreffen.

Op grond daarvan roept het Avondmaalsformulier op tot een drievoudige zelfbeproeving. Ten eerste bedenke een ieder zijn zonden en vervloeking, enz. Ten tweede onderzoekte een ieder zijn hart, of hij ook deze gewisse belofte van God gelooft, enz. Ten derde onderzoekte een ieder zijn consciëntie, of hij gezind is dankbaarheid jegens God en de naaste te bewijzen. Het zelfonderzoek, door het Avondmaalsformulier geboden, heeft het geestelijk welzijn van de gemeente over de gehele linie op het oog, terwijl 2 Cor. 13 dat welzijn zoekt te bevorderen door een bepaalde zonde in de gemeente te bestrijden. Maar de kern van het zelfonderzoek richt zich steeds op hetzelfde, n.l. op het levend geloof. Het zelfonderzoek, waartoe het Avondmaalsformulier opwekt staat met beide benen in de Schrift. Het betreft het heilige der heiligen, n.l. de gemeenschap met Christus. Daarom is hier de vermaning op zijn plaats om het Lichaam van Christus te onderscheiden. Deze vermaning reikt ook weer veel verder dan de liefdeloosheid en de dronkenschap, waaraan de Corinthiërs zich schuldig maakten bij de z.g. liefdesmaaltijden. Hier is de waarschuwing van het formulier op zijn plaats: Hetwelk de Heere alleen voor zijn gelovigen heeft verordineerd. Onmiddellijk daarop volgt het zonderegister met de afmaning en de oproep tot bekering. De rechte zelfbeproeving leidt of tot de erkenning van het in Christus zijn, of tot het buiten Christus zijn, tot het geloof in de gewisse belofte Gods of tot de verkondiging, dat wij geen deel aan Christus hebben.

Het onderscheid dat u maakt tussen bespiegeland en praktisch is niet houdbaar. Het Avondmaalsformulier is niet bespiegeland, maar geeft op voetspoor van de Schrift de prediking van Christus voor ons, van „wij in Hem en

Hij in ons". Dat er ook aan het „ons" aandacht geschonken wordt, is geen zelfbespiegeling, maar prediking op voetspoor van de Schrift, opdat in het levend geloof de allernauwste verbinding tussen Christus en ons zou worden opengelegd. Dit sluit de hartelijke en onvoorwaardelijke nodiging niet uit, maar in. Tot het Avondmaal worden genodigd de gelovigen. Zowel de nodiging als het geloof, dat deze nodiging hoort en opvolgt, moet gelijke nadruk ontvangen. Of het: Wie wil, die kome, niet te zwaar geladen wordt bij u, is alleen te zien uit de prediking, die Gods wederbarende genade aanprijst en verheerlijkt, die onwilligen gewillig maakt en de mens tentoonstelt als een onwillige. Maar goed, wie wil die kome, ook tot deze tafel.

Wanneer tot opwekking en begeleiding van dit zelf-onderzoek steeds dezelfde woorden worden gebruikt, werkt dat inderdaad afstompend. De toepassing bepaalt niet de tekst, maar de tekst de toepassing, hoewel steeds dezelfde grondvragen aan de orde komen.

Dat het bij Paulus alleen maar zou gaan om praktische beslissingen, is toch wel al te eenvoudig gesteld. De verhouding tegenover de Heere is bij Paulus zo primair, dat deze verhouding in de meest levende woorden en beelden zich baanbreekt. Maar hij is tegelijk wel zo nuchter, dat hij het geloof onmiddellijk met de praktijk van het leven weet te verbinden. Maar dit leidt hem er nimmer toe de z.g. ethische kenmerken te stellen tegenover de mystieke. Want, mits wij hier met het woord mystiek niet een onbijbelse kant uitgaan, het ethische is niet van het mystieke te scheiden, anders scheuren wij het geloof uiteen.

Ongetwijfeld is er een onderzoek uit geloof tot geloof. Dat noemen wij wel eens: Hoe is de stand van het geestelijk leven? Leeft ge ook inderdaad uit deze volheid? Maar zoals gezegd, de gemeente is helaas tegelijk schare,

die door de meest liefelijke nodiging of door de schrik des Heeren tot het geloof moet worden bewogen. Dit geloof en deze bekering is een te existentieel gebeuren, dan dat wij deze tot beslissingen zouden kunnen terugbrengen. Het gaat in het komen tot Christus wel degelijk om ontdekkingen aan onszelf en vooral aan Hem, die als het Lam Gods onze schuld droeg. Het in Christus geboren worden is een te grote realiteit dan dat dit ooit tot een beslissing of een reeks van beslissingen kan worden teruggebracht.

Dat het in het geloofsleven van elke dag mede om beslissingen gaat, zij u onmiddellijk toegegeven. Maar ik vrees, dat het zelfonderzoek, dat u voorstaat, vooral betrekking heeft op de uitleving, zonder dat voldoende de staat (dat wil zeggen het door het geloof tot Christus gekomen zijn) in het zicht komt. Dat onze prediking in de mist brengt, is een ernstige beschuldiging. Ik meen dat hier alles ervan afhangt, of het Woord op de rechte wijze wordt bediend. Wanneer inderdaad het ontlukend geloofsleven immer op zichzelf wordt geworpen, dreigen hier grote gevaren, die in de praktijk van het kerkelijk leven veel kwaad hebben gedaan. Dat u ons daarop wijst is uw recht en wij nemen dat in dank van u aan. Maar nimmer wordt het geestelijk leven en de groei en de zekerheid van dit leven tegengegaan, wanneer de ondekkende prediking zowel in de ontbloting van de zondaar als in de onthulling van Christus de genade Gods centraal stelt. Dan groeit er nog meer op de akker van de gemeente dan een buitenstaander oppervlakkig zou menen. Het is waar, dat de mist dicht hangt over de Kerk van Nederland. Ik zou het nog meer en nog eer de stofwolken van onze zonden willen noemen, die de glans van het Woord Gods verduisteren. Toch kan een bepaalde mist en onzekerheid mij liever zijn dan veler zon, die zij zelf laten op- en ondergaan. U vindt dit